

**Læsø
Museum
2022**

**Museumsforeningen
for Læsø**

Udgivelse, redaktion og tilrettelæggelse:

Museumsforeningen for Læsø

og Læsø Museum

© 2023

Grafisk tilrettelæggelse: Indtryk

ISBN 978-87-88683-65-3

ISSN 1903-8372

Forside: Marie Sørensen blev som 71-årig

Copenhagen Air Taxis pladskontrollant

på Læsø flyveplads i 1983. Her fotografe-

ret ved Falck ambulancefly.

Foto: Bernth Christensen.

Bagside: Åbningstider 2023

Indhold

Læsø Museum 2022	4
<i>Simon Kyhn-Madsen</i>	
Museumsforeningen for Læsø 2022	8
<i>Bodil Kessler</i>	
40 års jubilæum, Museumsforeningen for Læsø	13
<i>Kay Johannsen</i>	
Fortælling om Marie Sørensen på Brunhavegård	21
<i>Solveig Hansen</i>	
“Travels with a tent in Western Europe” – Mødet med Læsø . . .	34
<i>Ronald M Lockley (oversat af Lars Østerby Wesselhøft)</i>	
Anne Nielsdatter – en kvindeskæbne på Læsø anno 1732	46
<i>Anette Agerboe da Rosa</i>	
Museumsforeningen for Læsø og Læsø Museum 2022	63

Simon Kyhn-Madsen

Læsø Museum

2022

2022 blev året, hvor vi endegyldigt kunne sige farvel til de mange coronarestriktioner og nedlukninger, der har frustreret i 2020 og 2021. Desværre blev glæden kortvarig, da vi alle sammen allerede i februar vågnede op til en ny virkelighed med krig i Ukraine og følgevirkningerne heraf i form af blandt andet stigende energipriser og inflation. De stigende omkostninger har sat sine spor også på Læsø Museum, der må konstatere et underskud i 2022.

At der stadig mangler arbejdskraft i samfundet, har vi også kunnet mærke på Læsø Museum. Museet har heldigvis været forskånet for de værste følgevirkninger heraf og har i 2022 haft få - men dygtige - kustoder tilknyttet, særligt i sommermånederne. Det er imidlertid et problem, vi forventer for alvor rammer museet i 2023.

Læsø Museum havde i 2022 fornøjelsen af at arbejde sammen med arkæolog Caroline Mortensen, der sammen med sin familie kom til Læsø i sommeren 2021 og hurtigt blev tilknyttet kommunens og museets projekt med registrering af øens mange jord- og stendiger. I 2022 blev Caroline også tilknyttet UNESCO pro-

Udsnit fra udstillingen om Læsøs garderobe. Udstillingen er på dette tidspunkt ikke færdig, hvilket kan ses på brudekjolens top der vender forkert!

jektet og fik i den forbindelse en ugentlig arbejdsdag på museet. Det har været et stort privilegie at lære Caroline og hendes familie at kende.

Indsamling, registrering, bevaring og forskning

Selv om Læsø Museum fører en restriktiv indsamlingspolitik, modtager vi fortsat genstande, som efterfølgende bliver optaget i museets samling. I 2022 optog museet således 15 nye genstande i samlingen.

Formidling

Årets særudstilling åbnede den 16. februar med en udstilling om Læsø Garderobe. Udstillingen er planlagt til at løbe frem til udgangen af 2023. Udstillingen erstattede ”Besættelsen på Læsø”, der beskrev blandt andet samarbejdet med og modstanden mod den tyske besættelsesmagt under skiftende forhold 1940-45.

Det var muligt at besøge museets udstillinger på Byrum Hovedgade 68 fra den 15. februar og indtil den 22. december. Den planlagte åbning af Museumsgården i påskeferien blev i 2022 gennemført uden problemer. Således åbnede Museumsgården den 13. april og lukkede igen den 22. oktober. Museet havde samlet 10.102 gæster i 2022.

I perioden, fra museet kunne slå dørene op den 15. februar og frem til den 22. december, gæstede 6125 mennesker Museumsgården og 3977 Museumshuset. Det er desværre et fald i forhold til 2020 og 2021, men også et lille fald sammenlignet med 2019, hvor de tal var på 7569 og 6729.

I 2022 afholdtes 70 offentlige rundvisninger fordelt mellem Museumsgården og Museumshuset. Der-

En udstilling om maleren Marinus Nielsen er i støbeskeen til 2023. Det har betydet at museet har optaget flere malerier af maleren i samlingen i 2022.

udover lavede museets ansatte 4 private rundvisninger og 24 for skoleklasser.

Af øvrige arrangementer skal nævnes tidligere formand for Museumsforeningen, Jette Munk, der ved 2 lejligheder iført sin smukke læsødragt gik omkring blandt publikum i og uden for på gården. Hun fik mangen god snak med gæster i formidlingen af den.

Også i Museumshuset kunne man nyde dragten og høre om kvindernes kår på Læsø, da Kirsten Larsen med flere ved en enkelt lejlighed fortalte herom.

Sines fødselsdag blev afholdt den 13. juli med ca. 50 deltagere.

Knipledamerne besøgte gården i to dage og havde stor fornøjelse af at vise deres håndværk frem.

Der har også været afholdt en hel række arrangementer for især børn, fra nissejagt på Museumsgården til ”gæt en genstand” og oplæsning fra Lasse Mors’ bog.

Tanghusenes dag blev i 2022 afholdt den 16. oktober til stor glæde for ca. 500 gæster, der lagde vejen forbi på dagen. Hedvigs Hus, der også havde åbent som en del af arrangementet, havde ved den lejlighed 42 besøgende.

Museets facebookside havde ved årsskiftet 1713 følgere.

Lokalhistorisk arkiv

I 2022 var det igen muligt at besøge arkivet direkte fra gaden. 191 personer fandt vej til arkivet. Arkivet modtog desuden 70 henvendelser per telefon eller mail. En stor tak til arkivets frivillige, der ikke har ladet sig slå ud af de foregående års strenge restriktioner og bare har fortsat det gode arbejde ind i 2022.

Publikationer

2022 har været et rigtig godt år for Læsørelaterede publikationer.

Læsø Museumsforenings og Læsø Museums årsskrift for 2021 blev indledt med en artikel om ”*Frihedskæmperne på Læsø*” af Karin Engel Jønsson. Orla Meier Steffensen fulgte op med ”En påskenordost”, en historie om forliset af huggertgaleasen Marias forlis på Læsø i foråret 1847. Arnt Jerup Wiis bidrog herefter med en spændende fortælling om ”*Læsøboerne på havkalfiskeri ved Island*”. Torben Nielsen fortalte om førstelærer og senere formand for Læsø Biavlerforening Alfred Petersen i ”*Den brune Læsøbi – visionen om bien*”. Museets praktikant Anna Søe fortalte levende om ”*Passerrosen, sommerfuglekorset og den halve hest*”,

en fortælling om hverdagsmagi og hekserier på Læsø. Til sidst havde Kurt Dahl været i Viborg-egnsarkivet og fundet historien om bygningen ”*Restaurant Hummerens Hus*”, det tidligere Søfartsmuseum i Vesterø Havn. En stor tak til grafiker Stefan Detreköy og de mange forfattere fra Læsø Museum og Museumsforeningen.

Det var nu langt fra den eneste udgivelse i 2022. ”Læsø-kunstnerne” blev præsenteret i Læsø Bio skærtorsdag kl. 15 og var straks en succes. Bogen, der samler de mange kunstnere, der har virket på Læsø i en kortere eller længere periode, lykkes med at skabe et overblik fra kalkmalerier i Vesterø Kirke til Asger Jorn og Per Kirkeby.

Receptionen for den nye bog om Rønnerne på Læsø – ”*Jomfrulandet*” blev afholdt på museet kun to dage senere, påskelørdag. Ligesom ”Kunstnerne på Læsø” var det en umiddelbar succes. Forfatteren Jens H. Petersen er i den grad lykkedes med at skildre rønnerne med ord og billeder, så alle der læser bogen, får lyst til at udforske området på egen hånd efterfølgende.

En anden meget imødeset udgivelse i 2022 var 5. udgave af Karin Engel Jønssons ”*Som jeg husker det. 2. verdenskrig på Læsø*”. Vi havde fået en forsmag med Karins artikel i årsskriftet, og bogen var spækket med spændende beretninger om Læsøboerne og besættelsesmagten under krigen.

Receptionen for bogen ”Havets Røde Guld” blev afholdt i biografen den 8. november. Bogen, der er forfattet af Arnt Jerup Wiis og Ann-Elisabeth Lose og redigeret af Torbjørn Ydegaard, er en yderst detaljeret og spændende bog om jomfruhummerfiskeriet fra Læsø, fra den spæde begyndelse i 1870’erne til i dag, hvor fiskeriet er en stor del af øens identitet.

Lige inden årsskiftet fik museet tilsendt en helt ny udgivelse om "Læsø Stednavne". Forfatteren Birgit Eggert gæstede Læsø sammen med flere andre forskere i 2018, og foredraget hun holdt i den forbindelse, danner baggrund for denne nye flotte udgivelse fra Arkiv for Navneforskning.

FN 162 Ellen

Ellen sejlede igen i 2022. Hele 30 sejladsere blev det til med i alt 50 personer. En stor tak til laugets nye og gamle medlemmer, der er med til at holde liv i et håndværk, der er presset fra mange sider.

Hedvigs Hus

I 2022 kunne Hedvigs Hus Laug stor set uden restriktioner afholde samtlige planlagte arrangementer. Hedvigs Hus' årlige tradition for at afholde Valborg Aften den 30. april blev gennemført med historier fra det overnaturlige Læsø. 48 personer deltog i arrangementet. Åbent hus-arrangementerne kunne også gennemføres, hvilket resulterede i mindst 1770 besøgende. Fortælleaftenerne kunne genoptages, det blev til 3 aftener med i alt 50 gæster. Som noget nyt var der åbent hus i Hedvigs hus i forbindelse med Ægirs haves høstfest den 3. september. Det kastede 96 besøgende af sig.

Tak til alle museets medarbejdere, bestyrelsen og de mange frivillige, der var med til at gøre 2022 til et godt år. Det var dejligt, at så mange igen valgte at take ja til at deltage i museets traditionsrige julefrokost i starten af december.

Jens Ydegaard hælder kakao på glas til Sines 153 års fødselsdag i 2018.

Museumsforeningen for Læsø

2022

I det år, der er gået, er meget lykkedes for Museumsforeningen. Heldigvis er coronaen på tilbagetog, og restriktioner samt forsamlingsforbud er ophævet. Således har foreningen i 2022 kunnet afholde generalforsamling i overensstemmelse med vedtægterne. Senere blev en ekskursion ud for at kigge på havediger gennemført med succes, og markante bogudgivelser prægede foråret og forsommeren. Museumsforeningen har igen deltaget i markedsdage i Byrum samt høstmarked i Ægirs Have og fejret 40 års jubilæumsfest, som blev årets højdepunkt. Selvom medlemstallet er dalet en smule fra 687 medlemmer ved udgangen af 2021 til nu 642 ved udgangen af 2022, er bestyrelsen stadig tilfreds med og meget taknemmelig for den store opbakning og interesse for Læsøs lokalhistorie og Læsø Museum.

Generalforsamling

Årets generalforsamling blev holdt d. 31. marts i Forsamlingshuset i Byrum. Leif Ladefoged blev valgt til dirigent og Simon Kyhn Madsen til sekretær. Der var 39 stemmeberettigede til stede. Foreningens og Pub-

likationsfondens regnskaber blev godkendt. Kontingentet forbliver uændret 100 kr.

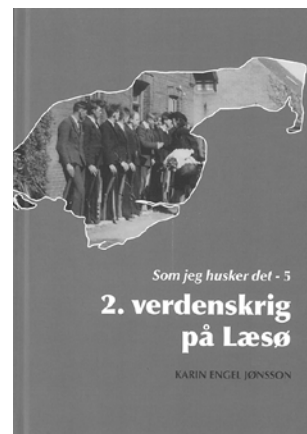
På valg var Birgit Stoklund, Birte Strøm, John Andreasen og Anette Agerboe da Rosa, der alle fire blev genvalgt. Annemette Hasselstrøm og Irmelin Stoklund blev valgt til suppleanter.

Efter kaffen fortalte Jess Jessen Klixbüll om arbejdet med Tentativlisten og dens betydning for os. Derefter blev der vist en 30 minutter lang film fra 1970 fra DR's arkiv – En Ø i nærbilleder – redigeret af Louis Drewes.

Bogudgivelser

Hele 3 bogudgivelser har Museumsforeningen været involveret i. I påsken blev ”Læsø Kunstnerne” fra forlaget Bangsbohave præsenteret i Læsø Bio. Denne bog har Museumsforeningen støttet udgivelsen af med 5.000 kr.

På Dronningens fødselsdag d. 16. april var der præsentation af ”Jomfrulandet” – et pragtværk om Rønnerne, som Jens H. Petersen er forfatter og fotograf til. Præsentationen foregik i Museumshuset med

et meget flot fremmøde, og samme dag blev der solgt ikke mindre end 72 eksemplarer af bogen. Forfatter Jens H. Petersen og Museumsforeningen har indgået skriftlig aftale om bogudgivelsens lokale forankring, og Aage V. Jensens Fond har ydet økonomisk støtte til udgivelsen. Mange af bogens fantastiske motiver har været udstillet om bord på Margrete Læsø i en periode i sommer.

D. 25. juni udkom 5. bog i rækken ”Som jeg husker det” skrevet af Karin Engel Jønsson. Bogen, der som de forrige i serien er baseret på interviews, er den foreløbig sidste i rækken, og dens titel er ”2. verdenskrig på Læsø”. Karin Engel Jønsson modtog megen ros og tak for sit store arbejde og signerede samtidigt de solgte bøger. Præsentationen blev et fint arrangement i Museumshuset, hvor ca. 80 personer var mødt op, og der blev solgt 46 eksemplarer.

Pinsebal og ekskursion

D. 4. juni var der pinsebal i Forsamlingshuset. Det blev en festlig aften med et pænt fremmøde, hvor traditionel, ægte læsøsk spillemandsmusik leveret af gruppen Bajads kom til ære og værdighed, og folkedansen med de gamle Læsø-danse var i højsædet. Aftenen begyndte med fællesspisning med leveret mad fra Læsø Slagteren. Pinseballet kom i stand grundet samarbejde mellem Folkedansforeningen, Læsø Liv, Museumsforeningen og Læsø kulturråd, der gav økonomisk støtte fra genopstartpuljen efter coronatidens nedlukninger.

D. 10. juni inviterede foreningen til ekskursion for at se på havediger. Der var ca. 25 deltagere med på turen, der førte ad Pile Allé og langs Doktorvejen i Byrum. Middelalderarkæolog Caroline Mortensen viste rundt og fortalte om havedigernes historie og betydning for bosættelsen af Læsø.

Markedsdage i Byrum

Som årene forud var Museumsforeningen også i 2022 at finde på markedspladsen i Byrum til sommerens onsdagsmarked. Det blev til 7 onsdage med et rigtig flot resultat for bogsalget.

Der er aldrig før solgt for mere end 20.000 kr. Men der var rift om de 3 nye bøger, Karin Engel Jønsøns "2. verdenskrig på Læsø" og Jens H. Petersens "Jomfrulandet" samt "Læsø Kunstnerne", hvilket medførte, at vi landede på 31.404 kr. Efterfølgende Høstmarked i Ægirs Have indbragte yderligere 4.000 kr. Så de nye bøger har absolut været en succes og "skæppet godt i kassen"!

Der sjippes i ålegræs på tanghusenes dag. Foto: Privat eje.

Ann-Elisabeth Lose i Læsødragten, som hun har arvet fra sin mor. Dragten er syet i 1965 af Ingeborg Gai (1890-1967). På Tanghusenes Dag kunne man møde Ann-Elisabeth i dagligstuen på Museumsgården. Foto: Privat eje.

Tanghusenes dag

Første søndag i efterårsferien var der traditionen tro Tanghusenes Dag. Denne gang foregik dagen i og ved Museumsgården. Der var arrangeret tangrelaterede indlæg, der var rundvisning på gården og der kunne købes frokost hos Rie, Læsø Tang, mens 7. klasses elever solgte kaffe og kage. Museumsforeningen var repræsenteret ved 2 damer klædt i Læsødragt. Et velbesøgt arrangement, trods meget dårligt vejr.

40 års jubilæum

Museumsforeningen for Læsø blev stiftet d. 11. november 1982, og det runde 40 års jubilæum blev festligholdt på selve dagen i Forsamlingshuset. Jubilæumsfesten må betegnes som årets højdepunkt. Bestyrelsen bød hjertelig velkommen til 60 tilmeldte deltagere, der kunne nyde det vellykkede arrangement og aftenens fulde program, begyndende med festmiddag fra Læsø Slagteren, fortællende oplæg om Museumsforeningens stiftelse og opstart ved Kay Johannsen og

Kirsten Larsen, Læsø Teaterforening sang og optrådte til alles begejstring med nogle af deres glansnumre fra revyen akkompagneret af Ole Mortensen og Allan Strøm. Så kom kaffe og lagkage på bordene, og der var tid og lejlighed til at holde taler. Festaftenen blev også indrammet med fællessang fra Museumsforeningens sanghæfte udgivet i anledning af 25 års jubilæet i 2007, og Ole Mortensen ledsagede sangen på klaveret.

Under jubilæumsfesten overrakte Kay Johannsen en dirigentklokke til bestyrelsen. På klokken er indgraveret: ”Museumsforeningen for Læsø 1982-1992”. I 1992 ville bestyrelsen markere 10 års jubilæet, men syntes at det var for meget med anskaffelse af en fane, som mange foreninger har. Derfor fik man lavet denne klokke i stedet for. Da den har en høj, skinger lyd, har den ikke været meget i brug og var gået lidt i glemmebogen. I fremtiden burde den vel følge foreningens formand.

Publikationsfonden

Publikationsfonden har hele 2022 haft adresse på Garnspinderiet, Byrum Hovedgade 19 A, hvor man hos Heidi Strøm kan hente medlemskort og årsskrift samt betale kontingent og købe Publikationsfondens bøger. Også her er salget af de seneste 3 bogudgivelser gået rigtig godt, hvilket har indbragt omkring 16.000 kr. på Publikationsfondens konto.

Arkivgruppen

Det lokalhistoriske arkiv har holdt åbent fra midt i januar til sidst i november med åbningstid hver torsdag fra kl. 10 til kl. 14. Her er kyndige, frivillige læsøboere behjælpelig med at vise rundt i arkivalierne for besøgende og gæster, der ønsker viden om deres slægters historie. Arkivet modtager også henvendelser på mail eller almindelig post og forsøger så vidt muligt at besvare spørgsmålene. I det tilbageliggende år har der været 191 besøgende på arkivet og 70 henvendelser på telefon/mail.

Status på affotografering af Læsøposter er, at årgang 1932 nu er affotograferet, beskåret og klar til videre digitalisering. Et lille skridt på vejen.

Tak

Bestyrelsen takker alle medlemmer for interesse og trofasthed – uden jer, ingen forening! Tak til de ihærdige ildsjæle, der for 40 år siden tog initiativ til at starte Museumsforeningen op, det kan vi i dag kun være glade, stolte og taknemmelige for. Tak til de frivillige på arkivet for engagement og udholdenhed. Tak til Læsø Museums medarbejdere for godt og velfungerende samarbejde. Tak til alle, der på den ene eller anden måde støtter Museumsforeningen i stort som småt.

Museumsforeningen for Læsø

– om de første travle og spændende år frem til Læsø Museums statsanerkendelse. 1982 -1985

”Og han har aldrig levet, som klog på det er blevet, han først ej havde kær.” (N.F.S. Grundtvig)

Kære Museumsforening. Jeg er glad for, at jeg må skrive lidt her i årsskriftet i anledning af jubilæet. Det er festligt at kunne holde et 40års jubilæum. Og endnu festligere, når foreningen kan se tilbage på disse år med et: Det var faktisk ikke så ringe.

Da jeg i 1970erne og 80erne som lærer og skolebibliotekar på Læsø skole skulle undervise i historie og lokalhistorie, var gode råd dyre. Hverken på biblioteket eller andre steder kunne jeg finde Læsøstoffet. Den sidste bog, der fortalte om Læsøs historie, var mere end 50 år gammel. Det var Grüner Nielsens folkemindebog: ”Læsøfolk i gamle dage” fra 1924, og så var der Lars Hess Bings Læsøbeskrivelse fra 1802. Ingen af dem var dog på biblioteket. – Da jeg er vokset op som dansk sydslesviger syd for grænsen, var jeg opmærksom på historiens betydning for bevidstheden

om egen oprindelse og identitet. Min kone, Lis, og jeg var også lærere på Færøerne i nogle år. Det gav mig en forståelse for, hvor vigtigt kendskab til egen historie og kultur er for samfundets overlevelse. Dertil kom, at Undervisningsvejledningen i historie fra 1982 lagde op til, at stoffet tog udgangspunkt i den lokale historie for så at trække linjerne op til danmarkshistorien med udblik til verden.

I mangel af bedre fik jeg lyst til at skrive en lærebog i Læsøs historie og lave nogle kurser i emnet for lærerne og andre interesserede på øen. I efteråret 1981 blev det til 4 foredragsaftener. Professor i etnologi Bjarne Stoklund, der selv var af læsøslægt, fortalte om mands- og kvinderoller på Læsø. Senere skrev han bogen ”Arbejde og kønsroller på Læsø,” som vi fik lov til at udgive til museets 50-års jubilæum i 1988. Og for et par år siden kom så to-bindes værket: ”Læsø land,” der blev en samlet fremstilling af et helt livs forskning i Læsøs historie.

Sprogforskeren Arne Esgaard gjorde rede for ”Liv og sprog på Læsø,” der blev titlen på hans nye Læsø-ordbog med Hans Pedersen i Klitten som vigtigste kilde. Det var spændende at følge ham rundt til ældre læsøboer og følge med i, hvordan han kunne kortlægge de sproglige forandringer i ordforrådet fra Vesterø over Byrum og Bangsbo til Østerby.

Når vi senere i bestyrelsen havde brug for faglig rådgivning, var det betryggende at kunne henvende sig til dem. Professor Bjarne Stoklund var en tid leder af Frilandsmuseet i Lyngby og havde selv stået for flytningen af den ene del af tvillinggården Dethsgård til Frilandsmuseet i Lyngby.

Læsøboen, statsgeolog m.m. Jens Morten Hansen fortalte om øens oprindelse og tilblivelse, og arkitekt Niels Bendsen fra Vendsyssel Historiske Museum fortalte om Læsøgårdens udviklingshistorie og museums-pædagogik. Tilslutningen til foredragsrækken

Læsø Museums 50års jubilæum i 1988. Professor Bjarne Stoklund overrækker formand for Læsø Museum, Kay Johannsen, sin bog "Arbejde og kønsroller på Læsø." Damen i Læsødragt er Guri Møller Kristensen. Foto: Privat eje.

viste, at der var mange, der gerne ville vide mere om emnet, så da jeg i 1982 og 1983 holdt studiekredse i Læsøs Historie i AOF-regi, var deltagerlisten omgående fuldtænet.

Læsø Hjemstavnsmuseum

Et af de centrale emner var selvfølgelig Læsø Hjemstavnsmuseum, der dengang blev ledet af en selvsupplerende bestyrelse med borgmester Tage Jacobsen som formand. Han var lige blevet genvalgt ved kommunalvalget i 1981 med et stort personligt stemmetal, og nu skulle han også genvælges til formand på et konstituerende møde i kulturudvalget. Men sådan kom det ikke til at gå. Tage fik et hjertetilfælde og døde under mødet. Det skabte en vanskelig situation i kommunen, men også for museet. Den gamle tangård blev købt til museum i 1938. Gården havde i nogle år ført en stilfærdig tilværelse, men med Tage Jacobsen skete der noget nyt. Han havde en fortid som sømand, kvaseskipper og købmand og mente, at hjemstavnsgården, som mest fortalte om læsøkvindens liv, burde suppleres med fortællingen om læsømandens tilværelse til søs. Til det formål købte man et af de ældste huse i Vesterø, Vesterø Havnegade 5 – i dag ”Hummerens Hus”, for at indrette det til et Søfarts- og Fiskerimuseum. Desuden var Tage også meget bevidst om nødvendigheden af at bevare de gamle arkivalier og genstande, der tilgik museet og lagde derved grunden til museets lokalarkiv. Alt fandt foreløbig sin plads i huset i Vesterø.

Nye veje

Med Tages Jacobsens pludselige død blev det klart, at der måtte forandringer til. Flere i den selvsupplerende

bestyrelse var på Plejehjemmet, og det kneb med at finde en ny formand. Derfor besluttede man at udvide bestyrelsen fra 5 til 7 medlemmer. Der skulle findes 4 nye medlemmer, og her kunne nogle deltagere i ovennævnte studiekreds træde til. Den sidste *selvsupplerende* bestyrelse fik følgende sammensætning: Kay Johannsen (formand), Erik Møller Sørensen (næstformand), Chr. Bech, Teddy Strøm Christensen, Ernst Jensen, Kirsten Larsen, Rolf Petersen og Werner Skovlund.

Den nye bestyrelse var klar over, at det var nødvendigt med en ændring og modernisering af styrelsesformen. Antallet af ”tillidsmænd” og medlemmer af den gamle museumsforening var svundet stærkt ind, og en selvsupplerende bestyrelse uden folkelig forankring og demokratisk valgte medlemmer forekom ikke længere tidssvarende. Desuden var arbejdets omfang og de økonomiske problemer ved en forsvarlig ledelse af Læsø Hjemstavnsmuseum af en sådan art, at der måtte findes nye veje.

Vejen til en statsanerkendelse

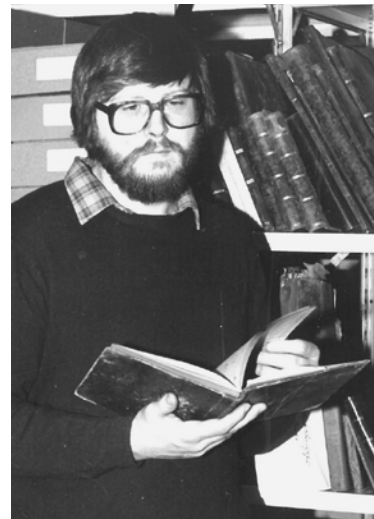
Som så mange gange før bad man Vendsyssel Historiske Museum og museumsleder Palle Friis om assistance. Det var Palle Friis' far, tandlæge Holger Friis, der i 1938 havde hjulpet den lokale initiativgruppe af læsøboer med at få Læsø Hjemstavnsmuseum etableret. Nu var det sønnens tur! Palle Friis viste sig at være den rigtige mand – visionær og dynamisk. Og ambitionsniveauet blev højt! Der skulle udarbejdes et projekt, som over to år skulle hæve museets standard så meget, at det af Statens Museumsnævn kunne indstilles til en statsanerkendelse. Lederen af det 2årige projekt blev Jakob Vedsted, der sammen med en

gruppe unge arbejdsledige i den gamle Østerby skole gjorde en flot indsats med at restaurere og registrere alle genstande og arkivalier, der i årenes løb var tilgået museet og arkivet. Jakob Vedsted gik direkte fra Læsø til Ebeltoft som museumsinspektør, det nuværende Museum Østjylland.

Det var en stor dag, da statsanerkendelsen kom, og den 1. januar 1985 kunne vi ansætte Læsøs første museumsinspektør, Michael Teisen, der var historiker og marinarkæolog. Statsanerkendelsen bevirkede bl.a., at

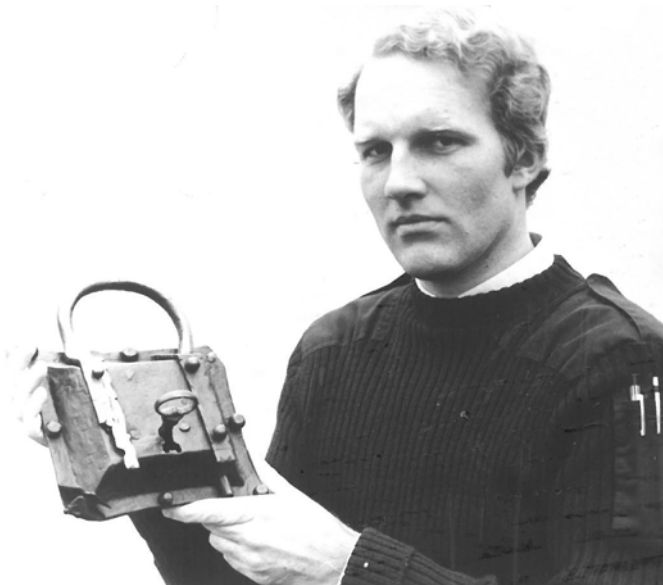
museet fik en uddannet leder, og at der kunne ansættes både en museumsassistent og en museumshåndværker. Rent økonomisk betød statsanerkendelsen, at museet i 2022 – udover det kommunale tilskud på 1.487.000 kr. modtog et statstilskud på 1.738.000 kr.

Kommunalreformen i 2007 medførte en sammenlægning af mange museer i hele landet. I Frederikshavn blev museerne i Sæby, Bangsbo og Skagen fusioneret til Nordjyllands Kystmuseer. Det er flot, at vi på Læsø stadig har et selvstændigt museum og

Projektleder cand.mag. Jakob Vedsted, Læsø Museum. Foto: Læsø Museum.

3 unge projektmedarbejdere i gang med at registrere arkivalier i Østerby gl. skole. Fra venstre: Lars Daugaard, Inge Andreasen og Anne-Grethe Pedersen. Foto: Privat eje.

Museumsleder cand. phil. Michael Teisen med den nyerhvervede taskelås til Hals kirkedør. Foto: Læsø Museum.

arkiv. Sammenlignet med Frederikshavn kommunes 60.000 indbyggere ville Læsøs (ca. 1.800) plads være beskeden. Årsagen skal bl.a. findes i Læsø kommunes relativt høje bidrag pr. indbygger, det store frivillige arbejde og den brede folkelige opbakning, f.eks. i Museumsforeningens henvendte 680 medlemmer og stor velvilje fra diverse fonde.

Stiftende generalforsamling

Der måtte dannes en ny museumsforening med en demokratisk valgt bestyrelse. Til gengæld skulle så hele den nye bestyrelse på 7 mand indgå i styrelsen for Læsø Museum, hvor også det kommunale kulturudvalg på 3 mand havde sæde.

Det var det, der den 11. nov. 1982 førte til den stiftende generalforsamling i Museumsforeningen for

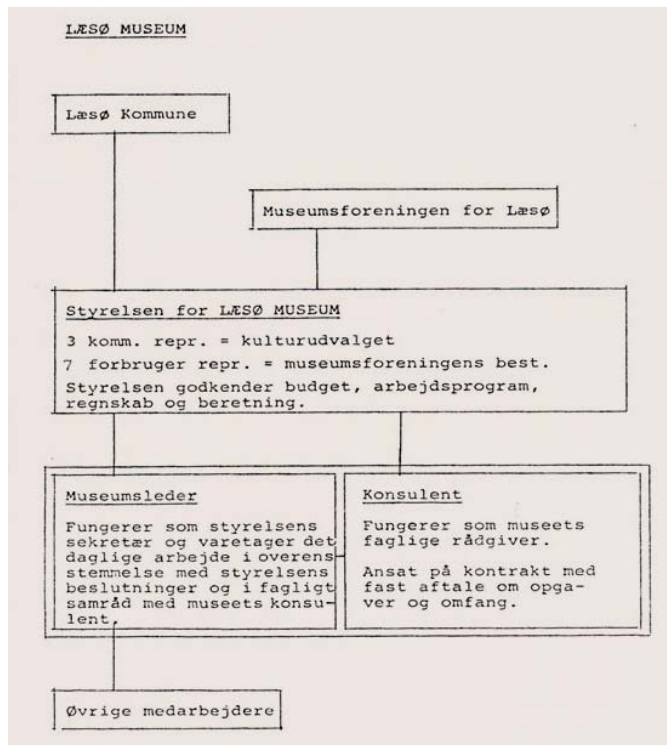

Læsø. Man enedes om følgende formålssparagraf:

"Foreningens formål er at udbrede forståelse og interesse for de natur- og kulturhistoriske værdier på Læsø. Foreningen virker som støttekreds for Læsø Museum og udpeger medlemmer til museets styrelse."

Den første bestyrelse fik følgende sammensætning: Kay Johannsen (formand), Erik Møller Sørensen (næstformand), Ulla Jensen (kasserer), Ernst Jensen (sekretær), Ingolf Boisen, Guri Møller Kristensen og Kirsten Larsen (publikationsfonden).

Hvis I ser på navnene vil mange sige: Selvfølgelig! Ernst og Guri er der ikke længere i dag, men vi mindes alle "bedstefar". Få huskede som Ernst, hvad der var sket "i mands minde," og ligesådan Guri, der bl.a. kunne bidrage med en masse stof fra Østerby og sagt mellem os: Hun lavede en fantastisk madkurv

til bestyrelsens udflugter. Det gjaldt i det hele taget for foreningens arrangementer, at foredraget og kaffebordet indgik som ligeværdige, kulturbærende ingredienser. Havnefogeden, Erik, gemte på et stort arkiv fra Redningsvæsenet og meget mere. Ingolf, der var tømrer, havde en stor viden om og forkærlighed for de gamle huse, og Ulla der var bankuddannet og kunne holde styr på museets økonomi. Og Kirsten havde gennem sin forretning en kæmpe berøringsflade til hele øen. Alle var læsøboer med en stor interesse og kærlighed til øens historie. Kort og godt en kvalificeret bestyrelse – så god som den kunne fås på Læsø anno 1982.

Flot opbakning

Der var fra starten stor tilslutning til den nye Museumsforening. Allerede det første år var vi oppe på 150 medlemmer. Vi tog på *Udflugt til Læsøs middelalder*. Og vi tog rundt og viste spinderens gamle Læsø-film. Den vises stadigvæk som video eller cd, men dengang var det den oprindelige, slidte 16 mm filmudgave. Og der var lyd til på 78.-grammofonplader! Filmapparatet havde AOF og Realskolen splejset til. Den første ”rigtige” museumsaften fandt sted i skolens musiklokale i pavillon. Det var købmand Artur Christiansen og købmand Theodor Zeuthen, der til lysbilleder fra det private fotoalbum fortalte om *livet som købmand på Læsø*. Lokalet var stuvende fuldt og kaffen blev hentet i skolekøkkenet. Et par arrangementer var ved at slå benene væk under os. I Diskoteket på Carlsen skulle færgens folk fortælle om de forskellige færger til dias og overheads. Der kom så mange folk, så bestyrelsen

**Lokalhistorisk udflugt
til Læsøs middelalder**

Vinterens lokalhistoriske studiekreds, samt medlemmer af Historisk Samfund for Vendsyssel inviteres til at deltage.

Mål: Kirkerne, saltsyderierne, havediger m.m. Kaffe medbringes.

**Søndag 30. august 1981 kl. 14.00 - ca. 18.00
fra skolens parkeringsplads.**

Tilmelding: Kay Johannsen, tlf. 49.13.37 mellem kl. 18.00 og 19.00

Lokalhistorisk lysbilled-foredrag om Læsø

Torsdag den 11. november kl. 20.00 i Forsamlingshuset i Byrum.

Kl. 21.00: Kaffe og

GENERALFORSAMLING i Læsø Museumsforening

Dagsorden: Formanden aflægger beretning.
Drøftelse af foreningens fremtidige arbejde.
Forslag til nye vedtægter.
Valg af bestyrelse.

Nytegning af medlemmer kan ske hos:
(kontingent kr. 20.-)

Kay Johannsen (formand), tlf. 49 13 37.
Erik Møller Sørensen (næstformand), tlf. 49 81 74.
Chr. Rolf Petersen (kasserer), tlf. 49 11 15.
Werner Skovlund (sekretær), tlf. 49 13 14.
Chr. Bech, tlf. 49 10 36.
Ernst Jensen, Vesterø.
Kirsten Larsen, tlf. 49 12 52.
Teddy Strøm Christensen, tlf. 49 92 64.

NDR. RØNNER

Fyrmester Boie Boisen fortæller om sit liv i fyrvæsenets tjeneste.

Efter kaffen vises Bjerg Thomsens Læsø-film.

Torsdag den 10. februar kl. 20.00 i Centralskolens sanglokale.

Museumsforeningen for Læsø

KØBMANDSLIV PÅ LÆSØ

Købmandene Arthur Christiansen, Østerby, og Theodor Zeuthen, Vesterø, fortæller, ledsaget af lysbilleder.

Torsdag den 19. januar kl. 20.00 på Centralskolen.

Alle er velkomne. Entré kr. 10.-

Museumsforeningen for Læsø

måtte gå bag ind ved bageren og i brugsen for at få brød nok til kaffen.

De enkelte arrangementer blev grundigt forberedt af bestyrelsens medlemmer. Man besøgte mennesker, der kunne bidrage med fortællinger og billeder omhyggeligt udvalgt fra det private billedalbum. Hele arbejdet fik også et pædagogisk sigte: Vi ville gerne få folk til at forstå, at gamle protokoller, billeder og ting ikke bare skulle smides ud, men tilbydes museet. Og det arbejde blev en succes. Snart blev det museet, der måtte lære at sige fra, hvis vi fik tilbudt spinderøk nummer 7.

Publikationsfonden

Samme år blev grunden lagt til Publikationsfonden. Foreningen havde solgt Kay Johannsens bog "Læsø historie til ca. 1750", og overskuddet på 20.000 kr. blev sammen med en donation på 40.000 kr. fra Læsø Handelsstandsforening grundlaget for en fond, hvis formål er at støtte udgivelsen af publikationer om Læsø og gennem salg og formidling at sikre, at også "smalle" publikationer om Læsø-emner når ud til medlemmer og interesserede. Siden har en lang række bøger om Læsø fået udgivelsesstøtte, og bagefter er de blevet solgt gennem foreningens udsalg hos Kirsten Larsen, som i henved 40 år med vanligt handelstalant sørgede for, at fonden aldrig løb tør for midler. Motivet var ikke for sarte sjæle: "Mellem trusser og bh får du prasket et Læsø-årsskrift på."

Årsskrift

Museumsforeningens aktiviteter og lyst til at tale museets sag og fortælle Læsøs historie spredte sig som ringe i vandet. Det følte som at lukke op for en skattekiste. Allerede det første år kunne man udgive det første

Museumsforeningen for Læsø, Årsskrift 1983. Der var kun råd til at få trykt omslaget, resten kørte vi igennem skolens duplikator. Året efter kunne foreningen og museet stå for udgivelsen i fællesskab. Meningen var, at alle skulle komme til orde – et forum for både lægfolk og fagnorder. Selv om det første årsskrift var spartansk i det ydre, var stoffet præget af væsentlige og spændende nyheder. I grusgraven ved Østerby Hallen var der fundet rækker af takstræspæle: De formodede rester af en jernalderhavn c. 650 e.Kr. Fundet blev kendt i allersidste øjeblik, inden pumperne i grusgraven blev standset. Kommunen nægtede at lade pumperne arbejde natten over. Men Amerikaner-Peter, Peter Juul Lundgård Sørensen, var med sin store interesse for øens historie den, der en sen aften bjærgede 3 pæle fra grusgravens bund. Tak for det!

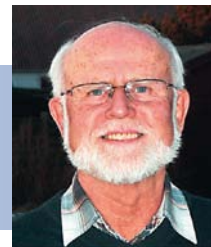
En anden artikel i det første årsskrift kunne fortælle om undersøgelser af de gamle havediger, der delte øen op i udmark og indmark – vigtige fortidsminder fra Læsøs middelalder. Artiklen bevirkede, at 3 smukke diger langs med Vesterø-Byrumvejen blev bevaret, da der skulle anlægges cykelsti. Det var læsøboen, nyligt afdøde Knud Wiis, der dengang arbejdede i Nordjyllands Amt, som tog sig af det.

Det er 40 år siden

Der står i statens Dige-bekendtgørelse, at digerne skal registreres og bevares for eftertiden. I dag er mange af dem ødelagt og pløjet ned. Men sidste år skete der det positive, at Læsø kommune besluttede sig for at søge optagelse på statens tentativliste med projektet ”Læsø, salt og tang” som forslag til UNESCOs Verdensarvsliste. I ansøgningen giver kommunen udtryk for, at man *”ønsker at beskytte de kulturværdier, der er grundlaget for vores fælles historie.”*

Kære Museumsforening: Bøtten er vendt. Nu har man påbegyndt arbejdet med at skrive og begrunde ansøgningen til tentativlisten, og man er kommet langt med at finde og registrere digerne på Læsø. Vi har lov at håbe, at arbejdet denne gang kan afsluttes og færdiggøres. Der er således flere grunde til at holde et 40års jubilæum.

Kay Johannsen. Født 1940 i Flensborg. Bor på Læsø. Lærer og skolebibliotekar ved Læsø skole 1968-2000. Formand for Museumsforeningen for Læsø 1982-1994 og 2001-2010. Formand for Læsø Museum 1982-1994. Har skrevet og redigeret bøger og artikler om Læsøs historie.

Fortælling om **Marie Sørensen på Brunhavegård**

Hvad en spændende kasse indeholdt

For nogle år siden blev der sat frem en kasse på Læsø lokalhistoriske Arkiv. Den viste sig at indeholde materiale, som var blevet afleveret til arkivet efter Marie Sørensens død. Marie Sørensen, eller ”Mortens Marie”, som hun blev kaldt af ældre personer, havde levet det meste af sit liv på Brunhavegård i Vesterø. Marie selv har i flere af Museumsforeningens årsskrifter fortalt noget om sit barndomsliv og sin familie. Men denne kasse indeholdt materiale om hendes voksne liv – netop det havde hun ikke selv fortalt noget om. Jeg synes, der er så meget materiale om Marie, som fortjener at komme frem i lyset.

Der var billeder af hende og hendes nærmeste familie, masser af breve, fødselsdags- og julekort, som var sendt til Marie fra fætre og kusiner og deres børn igen, sirligt samlet i ringbind efter årstal. Der var også nogle breve, som var sendt til hende fra hendes forældre hjemme på Brunhavegård, da hun i en periode af sit ungdomsliv havde plads på fastlandet.

Flere ringbind omhandlede Maries slægt, generationer tilbage. Materialet var godt nok samlet af de

slægtninge til Marie, som var bosat i Amerika, men yngre slægtninge figurerer også i noget af materialet. En del af Maries familie udvandrede nemlig til Amerika, men de var barnefødt her på Læsø.

Kassens indhold gav mig mod på at forsøge at skrive en beretning om Marie, den, som hun ikke selv havde fortalt. Måske har hendes slægtninge fortalt den, men den var ikke i kassen. Notaterne, som jeg lavede, har ligget gemt længe, men nu skal de som sagt sættes sammen.

Jeg har kendt Marie Sørensen mere eller mindre hele mit liv, ikke sådan på nært hold, men jeg kom tættere på hende ved hjælp af kassens indhold. Jeg vidste også, at hun var Læsøs eneste kvindelige landmand og tilmed enlig. Og så var hun en kvinde med sine meningers mod: Hun kaldte en spade for en spade! Kendte man hende ikke, kunne man godt blive lidt skræmt over den måde, hun var på, når hun ikke pakkede tingene ind, men sagde det, som hun mente det. Et ejegodt menneske var hun også!

Postkort af Brunhavegaard, Sdr Kirkevej 11. På billedet ses Anton Strøms familie, ejerne før Maries forældre købte gården i 1917.

Maries nærmeste familie

Marie Sørensen blev født på Grangården den 19. juli 1911 som den midterste af en søskendeflok på tre med en storebror og en lillesøster. Det meste af deres barneliv blev levet på Brunhavegård, som familien købte i 1917.

Maries bror var et par år ældre end hende og bar navnet Morten Christian Sørensen. Efter endt realeksamen kom han til San Francisco i Amerika. Han var da kun 17 år. Det må have været omkring 1926. Der var nogle slægtninge derovre, blandt andet en morbror, som mente, der var en fremtid derovre for den unge Morten.

Marie selv kom ikke længere væk hjemmefra end

til Hørby ved Hobro, hvor hun tjente ved pastor Poulsen og hans familie. Der var i kassen breve, som var sendt fra forældrene til Marie, dateret 1932.

Lillesøsteren Margrethe, som var født i 1914, kom på Det kongelige Musikkonservatorium i København, hvor hun tog organisteksamen.

Deres forældre døde begge under krigen, faren Morten Peter i 1941 og moren Karoline i 1943. Efter farens død sender Morten et brev hjem til moren og søstrene. Dette brev indeholder minder, som han havde om faren og om tiden derhjemme.

Da det var under krigen, kunne han ikke sådan lige komme hjem. Han skriver: "Hvis der bare havde været Fred, skulde jeg nok komme Hjem og hjælpe Jer,

kan I tro. Men de vil ikke lade mig gaa uden Pas, og Pas udstedes ikke mere og desuden er det som du siger, kære Mor! At jeg kunne blive opholdt et eller andet Sted og maaske sat i Hullet for Resten af Krigen det vilde ikke gøre Jer eller mig noget Gavn". Senere kom han hjem på besøg, endda flere gange.

Marie har i en af fortællingerne i årsskrifterne nævnt, at besættelsen 1940-1945 ødelagde 5 af de bedste af hendes ungdomsår. Hun var nok ikke den eneste, der følte det sådan.

Storebror Morten, Marie og lillesøster Margrethe.
Foto: Læsø Museum.

Maries
forældre
Morten
Peter og
Karoline,
blev gift
10. februar
1909.
Foto: Læsø
Museum.

Landmanden Marie Sørensen

Efter begge forældres død drev Marie selv Brunhavegård videre. Hun havde jo allerede været hjemme og hjælpe, måske både før og efter farens død. Marie drev markarbejdet ved hjælp af heste, og enhver, der kom forbi på Sdr. Kirkevej, som den først senere kom til at hedde, kunne være sikker på at få et glimt af Marie og hestene ude i marken, når den tid var.

I princippet kunne Marie og hendes søskende have solgt ejendommen, dengang begge forældre var væk. Men dette lå fjernt fra Marie, for "hvad skulle jeg så lave?" Alle datidens landmænd beundrede hende

for hendes gå-på-mod. Selvfølgelig fik hun som andre landmænd hjælp til det, hun ikke selv kunne klare, af en maskinstation eller naboer, bl.a. i høst og når møddingen skulle tømmes ud på markerne. Men det daglige, og det hun selv kunne klare, gjorde hun.

Hvordan Maries hverdag formede sig, ved jeg egentlig ikke. Da hun overtog gården, var der 2 heste, 5 køer og 1 stk. ungvæg, 3 svin og 4 får. Iflg. bogen Danske Landmænd, som blev udgivet i 1945, var besætningen ændret lidt. Der var nu 2 heste, 6 køer og 2 stk. ungvæg, 4 svin og 4 får. Dem skulle Marie naturligvis passe med foder og deslige. Muges ud skulle der også, og dengang foregik det med en skovl, op i

trillebøren og så ud på møddingen. Et hårdt job!

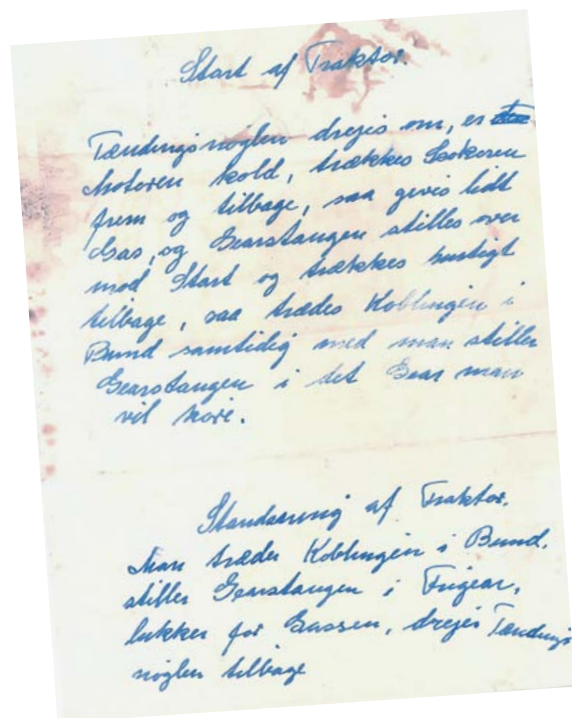
Der var en stor dam ud mod vejen på Brunhavegård, og den svømmede der ofte ænder rundt i. Det var nok også her, både heste og køer drak vand.

Søsteren Margrethe kom hjem til Læsø i 1958 og fik embede som organist i Vesterø Sdr. Kirke. Samtidig hjalp hun Marie med at drive landbruget. Hun gik ikke af vejen for at gå i marken med hestene.

De to søstre var så vidt forskellige af udseende, Marie noget mere grov at se på end Margrethe. Heller ikke Margrethe blev gift. Nogen havde på et tidspunkt spurgt Marie, om hun aldrig havde haft en kæreste? Nej, det havde hun ikke!

Marie Sørensen som voksen. Foto: Læsø Museum.

I 1964 fik Marie bygget ny stald på Brunhavegård. På et tidspunkt har hun måske været interesseret i at tage kørekort til traktor, for i kassen fandtes der teoribøger om emnet og egne noter om start og standsning af traktor:

”Start af Traktor:

Tændingsnøglen drejes om, er Motoren kold, trækkes Scokeren frem og tilbage, saa gives lidt Gas, og Gearstangen stilles over mod Start og trækkes hurtigt tilbage, saa trædes Koblingen i Bund samtidig med man stiller Gearstangen i det Gear man vil køre”.

”Standsning af Traktor:

Man træder Koblingen i Bund, stiller Gearstangen i Frigear, lukker for Gassen, drejer Tændingsnøglen tilbage.”

Om hun fik traktorkortet, vides ikke. Hun fik vist heller ingen traktor.

Margrethe døde i 1969 efter nogen tids sygdom. Hun blev selvfølgelig begravet på Vesterø Kirkegård.

Efter Margrethes død prøvede broren Morten at få Marie en tur til Amerika. Det blev først i 1971, hun kom afsted. Hun skrev dagbog om turen. Den fandtes også i kassen sammen med billeder derfra.

På et tidspunkt i slutningen af 1960'erne eller omkring 1970 kom Teddy, en fætter, der var født på Læsø, hjem fra Canada sammen med sin canadiske kone Edith og deres børn. De boede hos Marie på Brunhavegård. Måske havde tanken været der, at denne fætter skulle overtage gården, men han var ikke landmand, så det blev ikke sådan. Fætteren og familien forblev på øen i flere år efter og skabte sig et andet virke. Teddy blev turistchef og senere vandrerhjemsejer.

Turen til Amerika

Marie skrev dagbog om rejsen til Californien:

”Forlod Brunhavegård den 11te juli 1971 med Læsø-færgen kl. 20. Lars Berthel Svendsen kørte mig til havnen, samme aften var Kusine Kristas store søn også med over Læsø rende efter endt ferie på Læsø og Peter var en forunderlig drager for mig med den store kuffert; ankommet til Frederikshavn stod Fætter Aage og hans søde lille kone parat til at køre mig til Missionshotellet, hvor kaffebordet stod dækket, Fætter Arthur og Else var jo forpagtere af hotellet den gang, der overnattede jeg saa.

Hvordan og hvorledes, ved jeg ikke, men jeg havde da faaet ”galt i halsen” at bussen til Aalborg gik kl. 7 om morgenen, jeg regnede med kl. 8 saa da jeg kom ned sidder Arthur og Else allerede ved morgenbordet kl. var snart 7, da vi havde siddet lidt og spist, siger Arthur, ja ikke fordi jeg vil genne med Dig men bussen gaar kl. 7, det var det første chok, skidt jeg kører dig til Sæby, sagde Arthur, ankommet til Sæby, havde bussen skiftet holdeplads, men vi fandt da den nye plads, saa tidligt at jeg nåede at komme med.

Ankommet til Aalborg skulle jeg have fat på rejse-

Vedr. rejse til San Francisco.

I henhold til telefonsamtale af 7/6 1971 bekræfter vi hermed følgende reservationer i forbindelse med rejse til San Francisco:

Den 12/7 afg. Aalborg kl. 10.30
- - ank. København kl. 11.15
- - afg. København kl. 12.45
- - ank. Seattle kl. 14.40
- - afg. Seattle kl. 16.30
- - ank. San Francisco kl. 18.20

- 12/8 afg. San Francisco kl. 10.55
- - ank. Seattle kl. 12.33
- - afg. Seattle kl. 16.40
- 13/8 ank. København kl. 10.15
- - afg. København kl. 12.15
- - ank. Aalborg kl. 13.20

Rejsens Pris er t/r kr. 4065,-.

Såfremt De skulle ønske yderligere oplysninger, står vi gerne til Deres disposition.

Med venlig hilsen

WILSON & CO REJSEBUREAU

K. Broen Christensen

K. Broen Christensen

cheks, saa jeg støvede rundt i tre sparekasser, før jeg fandt én, der kunne gøre det og medens de to damer havde travlt med at skrive og stemple gik flybussen til lufthavnen, saa damerne skaffede mig en Taxa, jeg naede lufthavnen, fik checket den store kuffert ind og kom ombord paa flyet uden flere uheld. Flyet gik fra Aalborg 12/7 kl. 10.30, ankom København 11.15.

I Kastrups indenrigslufthavn var der saa stille, jeg begyndte at blive betænkelig, hvad det skulle ende med, der holdt godt nok en minibus udenfor, næsten hver 10de minut og Folk gik ud og ind, jeg fik da at vide den skulde jeg med, for at komme til udenrigslufthavnen. Da jeg naede saa langt, skulde jeg igennem paskontrollen og bagefter en lang passage, der var vist en hel kilometer op til udgangen og have pladsbillet, vandrede ud til flyet og kom ombord, afgang 12.45.

Ankom til Seattle kl. 14.40 (amerikansk tid) hvor

Flybilletten turlretur fra Aalborg til San Fransisco, kostede 4065 kr., tilbage i 1971. Omregnet til dagens pengeværdi ville det være næsten 32 000 kr. I dag kan du få den samme rejse for en tredjedel af den pris.

Morten og Konen stod og ventede bag glasvæggene, vi skulde skifte fly i Seattle, til United Airlines, da SAS ikke måtte lande i San Franciscos lufthavn. Lidt ventetid, hvor Morten gav en drink og vi hyggede os efter et glædeligt gensyn. Kl. 16.30 lettede vi fra Seattle mod San Francisco, hvortil vi ankom kl. 18.20. Christines datter Anna var mødt med sin lille bil og kørte os hjem til Shantz Street 215, hvor vi havnede og saa solnedgangen over Stillehavet, et syn jeg aldrig glemmer”.

Her forlader jeg Maries dagbogsnoter og skriver et sammendrag af oplevelserne så langt fra Læsø. Man må sige, at Marie ikke har været let at slå ud af uventede begivenheder – noget, hun har været vant til i sin tilværelse hjemme.

De første dage gik med at se på byen. Sammen med broren og svigerinden var de på indkøb, i en bank, på posthuset og besøgte også den ældste katolske kirke i San Francisco. De var i den del af byen, Chinatown, hvor mange kinesere gennem tiden havde slået sig ned, også gamle folk.

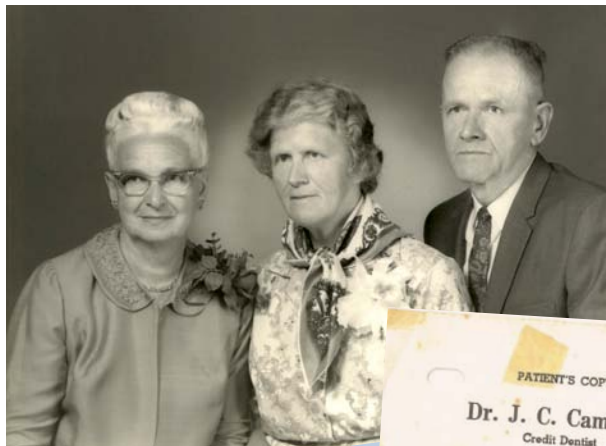
Vejret dikterede en hjemmedag grundet regn, rusk og kulde, der stod ind fra Stillehavet, så Morten tændte ild i gaspejsen.

De kørte med sporvogn ad Market Street til bydelen Castro, kom gennem en lang tunnel, færdigbygget 1917, der skulle gøre det muligt at køre under byen. Det tog et kvarter at komme gennem tunnellen.

Vel oppe i dagens lys gik turen til dyrene i Zoologisk Have.

Maries 60-årsdag blev fejret over to dage, først med besøg dagen før af slægtninge, som boede derovre, samt bekendte hjemmefra, som havde slået sig ned der. Middagen var kalvesteg med tilbehør, lagkage med lys, kaffe og småkager. Dagen efter, den 19. juli, blev noget af dagen "fejret" med tandlægebesøg: Marie havde brækket det underste tandsæt under morgenmadsspisningen. Derefter besøg hos en fotograf, hvor der blev taget billeder af Marie, Morten og svigerinden Christine. Morten gav middag på en fiskerestaurant.

Af mange andre oplevelser kan nævnes besøg i Golden Gate akvarium, et drivhus med eksemplarer

PATIENT'S COPY

Dr. J. C. Campbell
Credit Dentist

M *M. Sorensen*

Date *7-19-71* 19

Chart No. *16313*

1	Contract	<i>8</i>
	Paid Today	<i>8</i>
	Balance Due	<i>Paid In full</i>

By _____

Remarks *Carl*

48225

PROGRAM

GOLDEN GATE PARK BAND

RALPH MURRAY, *Conductor*

SUNDAY, AUGUST 1, 1971

Commencing at 2 p.m. in the Music Concourse

*"The music in my heart I bore,
Long after it was heard no more."*

— Wordsworth

Concerts are presented every Sunday and Holiday throughout the year for the entertainment of the citizens of San Francisco and their guests. Funds are provided by annual budget appropriation. The concerts are under the auspices of the City and County of San Francisco Recreation and Park Commission.

Honorable Joseph L. Alioto, *Mayor*

National Anthem "The Star Spangled Banner"

1. Overture "Morning, Noon and Night in Vienna" *Suppe*
The perennial importance of Vienna in musical history, is evidenced by the number of great composers who lived and composed there. Franz von Suppe (1819-1895), born on shipboard near Spalato, Dalmatia, spent much of his life-time in Vienna, conducting at various theatres.
2. Selections from "Two By Two" *Rodgers*
"Two By Two" made its Broadway debut November 10, 1970, in New York, blending the talents of composer Richard Rodgers and star performer Danny Kaye. In this retelling of the classic Bible story, Mr. Kaye was outstanding in his portrayal of Noah. The melodies include: Two By Two; An Old Man; I Do Not Know a Day I Did Not Love You; Something, Somewhere.
3. Adele's Laughing Song
(Die Fledermaus) *Johann Strauss*
LaJulia Hill, *Coloratura Soprano*
4. Fantasia from "Maritana" *Wallace*
William Vincent Wallace, born in Waterford, Ireland, died in the Pyrenees in 1865 in his fifty-first year. This selection includes: What Mystery Must Now Control; Yes, Let Me Like a Soldier Fall; Alas, Those Chimes so Sweetly Pealing; Scenes That Are Brightest.
5. (a) Country Gardens *Percy Grainger*
(b) Andalusia *Ernesto Lecuona*
6. Show Tunes by Jerome Kern *arr. Leidzen*
Who; They Didn't Believe Me; I've Told Every Little Star; The Touch of Your Hand; She Didn't Say Yes; Look For the Silver Lining.
7. Natursanger Waltz *C. M. Ziehrer*
8. Summertime from "Porgy and Bess" . . . *Gershwin*
LaJulia Hill, *Soloist*
9. Highlights from "Gypsy" *Jule Styne*
The musical stage show, founded on the famed burlesque queen "Gypsy Rose Lee", who converted the striptease into an international sensation include: Everything's Coming Up Roses; Small World; You'll Never Get Away From Me; and Together Wherever We Go.

Numbers 1, 4, 6 and 9 are played by request.

af alle jordens blomster, over Oakland Bridge til et privat besøg.

Anna kørte Marie på en tre-dages tur til Reno, byen, hvor man hurtigt kan blive smedet i Hymens lænker og lige så hurtigt skilt, til Yosemite Nationalpark med de kæmpestore træer (et enkelt ville kunne give tømmer nok til et sommerhus), det store træ, hvor biler kunne køre gennem hul i stammen, var væltet året før. Der var egerm så tamme, at man kunne kæle for dem, og derefter rundt om Lake Tahoe til Reno. På tilbagevejen kom de gennem landbrugsland med store kvæg- og fårefarme. I Virginia City spiste de frokost.

De besøgte også den danske by Solvang. Efter et par dage hvil kørte de til Seal Rocks, den følgende søndag var de til gudstjeneste i Ansgars kirke. Om eftermiddagen tog de sporvognen over Golden Gate Bridge til en friluftskoncert.

Marie blev mere og mere fortrolig med at færdes

i byen. Hun besøgte igen Ansgarkirken sammen med Christine, hvis veninde sammen med sin mand var kirkebetjent, begge sorte. Der blev taget foto af alteret med Dannebrog på den ene side og stjernebanneret på den anden.

En dag sejlede de med en todækkerfærge forbi Alcatraz til Sausalito, hvor en masse hippier havde en speciel maskine, som de lavede verdens bedste appelsinjuice på. De kørte over Golden Gate hjem, broen, der har så højt et spænd, at alle skibe kan sejle under. Desværre benyttes den også ind imellem af mennesker, der ikke ønsker at leve længere.

Den sidste dag før hjemrejsen var Marie selv ude på indkøb: Hos en slagter købte hun lever og en høne, og så bagte hun leverpostej og kogte suppe på et komfur, der imponerede Marie, fordi det var ”automatik i højeste grad”. Når man indstillede uret, slukkede komfuret, når stegen var færdig! Dagen før havde der været afskedsfest for Marie. Alle nære slægtninge, både store og små, deltog i kaffefesten.

Om hjemrejsen skriver Marie:

”Fredag den 12. august, sagde jeg farvel og tak for en god ferie. Anna kørte os til Lufthavnen, hvor jeg gik i luften med Western Airlines til Seattle kl. 10.55, ankomst 12.33; opholdt mig i SAS terminalen til SAS rutefly kom fra Danmark, de var en time forsinket, saa inden flyet var tanket op og set efter, kom vi først afsted ved 17.40 tiden, mod vi skulde have fløjet 16.40. En herlig flyvetur hen over syd Grønland, lige ind mod Bergen i Norge, hvor det imidlertid var blevet den 13. august, den eneste dag, hvor jeg kun havde oplevet 1 times nat, vi fløj 575 km i timen, mod den nye dag; straks vi var kommet i luften fra Seattle, røg vi lige ind

i et voldsomt uvejr over Canada med torden og lynild, det var vi hurtigt igennem, vi fik ordre til at spænde sikkerhedsbælterne, ellers var det en vidunderlig tur, da vi kom ind over Bergen drejede kaptajn Elbo mod syd, i straalende solskin fløj vi ned over gamle Norge, jeg havde vinduesplads og mine øjne stod på stilke på hele turen, jeg saa – de andre sov – Elvene og de små sæterstykker paa fjeldene, og alle de fiskekuttere der var paa fiskeri i Nordsøen.

Da vi kom til Jylland, var det sket med udsynet, det var tæt taage over landet, saa kunne vi nyde resten af morgenmaden, til vi landede i København den 13/8 kl. 10.45, saa maatte jeg ud til indenrigslufthavnen der afgik flyet kl 12.15 og ankom til Aalborg kl. 13.20, tog flybussen til Nørresundby, ventede på Smeds bus der kørte til Frederikshavn. Fra rutebilstationen styrede jeg lige mod Missionshotellet, hvor Arthur havde et værelse for mig, aah hvor var jeg træt, jeg sov fra 7 til 7.”

Marie blev på fastlandet i weekenden, hvor hun besøgte bekendte og familie, som boede i Frederikshavn og omegn, og hvor hun naturligvis skulle fortælle om sin tur. Der blev også tid til at se på en selvbinder til Teddy – den blev også siden købt. Sidst på søndagen blev Marie kørt fra Strandby til Frederikshavn, hvor sidste rejsemål var Læsø. Teddy hentede hende ved ankomst. Snart var Marie hjemme på Brunhavegård, hvor Edith ventede med aftenkaffen. Igen blev der snakket rejseoplevelser.

Marie slutter sine optegnelser af med at takke familien Teddy, for uden deres hjælp ville hun aldrig have fået denne oplevelse at se, hvor hendes kære bror har levet det meste af sit liv, og hvor hun havde en dejlig måned sammen med ham.

Morten med
kone besøger
Marie på Læsø
i 1976. Foto:
Læsø Museum.

Morten og Marie
foran barndoms-
hjemmet i 1976.
Foto: Læsø
Museum.

Birkehus,
Becksvej 1,
Byrum
i 1984.
Foto: Læsø
Museum.

Livet som folkepensionist – og leder af Læsø Flyveplads

Maries salg af Brunhavegård skete i 1978. Det må have været det år, hun blev folkepensionist. Det blev man dengang som 67-årig. Hun var blevet spurgt 5 år tidligere, om hun havde lyst til at sælge, men da var hun ikke parat.

Hun byttede bolig med køberen Birk Olsen og familie. De flyttede ud på Brunhavegård og Marie op i deres hus på Becksvej. Her var der noget have til, så Marie havde stadig mulighed for at ”få jord under neglene”. De grøntsager, som hun dyrkede og ikke selv kunne bruge, delte hun gerne ud af til venner og naboer. Det samme med den frugt, som var i haven. Men dette var ikke nok for Marie. Hun var vant til at bestille noget, så hvorfor ikke fortsætte med det? I maj 1983 startede hun sin ansættelse på Læsø Flyveplads. Hun var da knap 72 år.

Marie lavede mange små notater her og der om meget forskelligt. Et af dem har hun skrevet den 1. februar 1995: ”Begyndte mit flyjob for Copenhagen Air Taxi, den 4. maj 1983 og har holdt ud siden, bortset fra 3 måneders orlov i 1992, fra 9. januar til sidst i marts, grundet uheld med mine arme (Mon hun var væltet med cyklen eller var faldet?). Sluttede denne note med at skrive: ”I dag 1. februar 1995 var vejene isfyldte”. Marie er her i 1995 næsten 84 år. Jeg ved ikke, hvor længe hun fortsatte, eller om dette var slutningen på det job.

Hun skulle være på flyvepladsen, når flyet ankom, og når det fløj igen. Mange har helt sikkert mødt Marie på Doktorvejen på den tid mellem hjemmet på Becksvej og flyvepladsen, når hun kom cyklende.

Hvad Marie samlede...

Antagelig var det også efter, at Marie var flyttet til Byrum, at hun begyndte at sætte al den opmærksomhed, som hun fik fra venner og familie pr. brev eller kort, i system og fyldte mange ringbind med disse hilsner. Det ses tydeligt, hvor meget Marie betød for dem. Hun og søsteren Margrethe havde som nævnt ingen børn. Jeg ved ikke, om broren Morten havde. Men alle Maries fætre og kusiner havde børn, og alle generationer skrev flittigt til hende. De har helt sikkert også betydet meget for Marie. Lidt ældre modtaget korrespondance var også gemt. Marie samlede på satiriske tegninger fra aviserne. Det var ikke kun øens liv, hun fulgte med i, men også, hvad der skete ude i verden.

Hun skrev smukke sange og vers ind i et hæfte, sikkert tekster, som har betydet et eller andet for hende – ikke noget, hun selv havde forfattet.

En busrute til Vesterø Sdr. Kirke

I august 1995 skrev Marie til Nordjyllands Trafikskab, om ikke der kunne blive etableret en busrute ud til Vesterø Sdr. Kirke sidst på ugen, så de ældre, der havde deres slægtninge derude, kunne komme ud til gravene. Marie fik et pænt svar. Der blev gennemført en ugentlig fredagstur, takket være Maries tanker og indsats.

I februar 1996 skriver Marie igen til Nordjyllands Trafikskab med endnu et ønske, og det var, om kirkegårdsbussen kunne blive sat ind i køreplanen. Igen fik Marie fine svar. Det ville man arbejde på, så det kunne komme til at ske fra 1997, men indtil da måtte det fortsætte, som det havde kørt hidtil. Året efter kom turen med i køreplanen. Bussen holdt ved kirken en times tid.

Nordjyllands
Trafikskab

Kastelvej 26^F
Postbox 1359
DK-8100 Aalborg
Tlf. 98 15 94 44
Fax. 98 10 30 92

Marie Sørensen
Beskvsvej 1
Byrum
9940 Læsø

Jour. nr.: T-64-10 (840)
Dato: 21. august 1995

Vedr.: Tur til kirkegården, Vesterø Sdr.

Kære Marie Sørensen

Tak for dit brev af 16. august, som jeg har modtaget den 18. august. Du fremsætter et ønske om, at der køres en tur til kirkegården Vesterø Sdr. en dag i slutningen af ugen, og du fremhæver, at det er et stort ønske i Byrum og Vesterø Havn.

Jeg har talt med Læsø Rute- og Turistfart om det, og herfra kender man godt ønsket. Vi er i færd med at undersøge, om det kan lade sig gøre, men det er selvfølgelig lidt af et puslespil. Jeg har i dag taget en kontakt til kommunen, som finansierer rute 840 sammen med Nordjyllands amt. Jeg vil ikke udstede nogle løfter, men blot orientere dig om, at vi arbejder med sagen.

Med venlig hilsen,

Allan Næs Gjerding

*Ja, nu har jeg et stort ønske
mere, at vi får lov at beholde
Ole Stoklund fortsat og ~~hans~~ ~~alle~~
~~beholdte~~ Rutebil som Rutebiler på Læsø, der
er noget specielt ved Læsø, der satses meget på
at trække saa mange turister, som muligt til Læsø
og ingen kan gøre det bedre end Ole Stoklund og
alle hans indfødte Chauffører, de optræder ligefrem
som guider, og kan fortælle om Læsø saa jeg beder om Du igen vil gøre
Din indflydelse gældende, saa Ole Stoklund fortsætter efter første Juni.*

Brev fra Nordjyllands Trafikskab, med Maries noter til svar: Ja, nu har jeg et ønske mere, at vi får lov at beholde Ole Stoklund fortsat som Rutebiler på Læsø, der er noget specielt ved Læsø, der satses meget at trække saa mange turister, som muligt til Læsø, og ingen kan gøre det bedre end Ole Stoklund og alle hans indfødte Chauffører, de optræder ligefrem som guider, og kan fortælle om Læsø saa jeg beder om Du igen vil gøre Din indflydelse gældende, saa Ole Stoklund fortsætter efter første Juni.

Marie Sørensen, giver af flagstang til Vesterø Sdr. kirke. Fra venstre Sonja Hansen, Marie Sørensen, Jenny Husted og pastor Benny Crone. Foto: Læsø Museum.

Marie var meget troende, og der var ikke en søndag, hun ikke var at finde på en kirkebænk i Vesterø Sdr. Kirke. Selv efter hun var flyttet til Byrum fortsatte dette, selv om hun boede tæt på Byrum Kirke. Vesterø Sdr. var hendes kirke! Det var der, familiens kirkelige begivenheder havde fundet sted. Marie cyklede troligt frem og tilbage, stort set lige meget, hvordan vejret var.

Det var også ganske naturligt for Marie at give et større bidrag til en flagstang ved Vesterø Sdr. Kirke. Flagstangen blev indviet søndag den 24. september 1994 efter høstgudstjenesten. Pastor Benny Crone takkede Marie Sørensen, en af hovedbidragsyderne, med disse ord: ”Vi kan nu glæde os over at kunne sæt-

te flag ved både glædelige og sørgelige begivenheder. Og en stor del af beløbet er skænket af Marie Sørensen, der tidligere boede i Vesterø Sogn og som stadig ofte kommer her til gudstjenesterne”. Marie fik en tak og en buket blomster af menighedsrådet.

Maries sidste leveår

Marie skriver et brev til Vor Herre den 19. november 1997. Da fornemmer man, at hun er ved at være træt. Men skriften er stadig smuk, ingen rystende hånd, så fantastisk. Ordlyden var følgende:

Øverst står der:

Mors fødselsdag den 19. november 1997.

*”Kære treenige Gud Fader, Søn og Helligånd.
Tak for et langt og virksomt liv i denne skønne natur, Guds eget værksted.
Tak for et par gode kærlige omsorgsfulde Forældre og Søskende.
Tak for en god barndom og ungdom og et hyggeligt og trygt hjem, hvor vi ikke kendte til sorger og bekymringer.
Tak for Familie, naboer og gode Venner, jeg har delt livet med.
Nu er jeg træt, nu vil jeg sove, O Jesus tag mig i dit skød.*

*Når øjet brister, vis mig korsets tegn,
Lys gennem mørket, mig til Himlens egn,
fly jordisk malm, for Himlens morgenskær,
I liv og død min Gud, vær Du mig nær.
Mit håb vi alle ses igen.
Marie.”*

De sidste leveår blev Marie mere og mere dårlig af sammenfald i sin ryg. Hun var slidt op.

Den sidste tid var hun på plejehjemmet her, noget, hun ellers andetsteds havde ytret sig om, at hun ikke ønskede at komme. Hun ville dø i sin rede.

Den 6. september 2001 døde Klara Marie Kirstine Sørensen, som hendes fulde navn var.

Marie blev begravet den 11. september, samme dag, som de to fly fløj ind i World Trade Center i New York. Hun blev begravet på kirkegården ved Vesterø Sdr. kirke, hvor også hendes forældre og søster ligger, Marie og søsteren i samme gravsted og forældrene lige ved siden af.

Hun døde det år, hun var blevet 90 år. Et langt og virksomt liv var slut.

Kilder:

Mest fra kassens indhold, Maries egne fortællinger i årsskrifterne 1986 og 1987, samt lidt fra Læsø-Posten og fra spørgsmål til personer, som også havde kendt Marie. Desuden baseret på mit eget kendskab til hende.

Det sidste foto af Marie Sørensen, omkring 90 år gammel. Byrum plejehjem. Foto: Læsø Museum.

Solveig Hansen, 77 år, er født og opvokset i Vesterø, hvor hun stadig bor. Er ufaglært, men har arbejdet med meget forskelligt i sit arbejdsliv. Hun har været slægtsforsker siden engang i 1980'erne. Solveig har i mange år været frivillig på Læsø Museums Arkiv.

Ronald Mathias Lockley

Mødet med Læsø

Oversættelse: Lars Østerby Wesselhøft

Ankomst

Det overvældende morgenkor af fuglesang på denne breddegrad begyndte kl. 3 om morgenen, men jeg var ikke lige i humør til at værdsætte det. Alt for ofte var jeg stået meget tidligt op, så jeg ville under alle omstændigheder sove til halv otte.

Vi badede i Østersøen for første gang. Natens begivenheder havde fået os til at glemme appetitten, men den kom hurtigt tilbage efter en forfriskende svømmetur i det lunkne vand.

“I løbet af natten”, sagde John og henvendte sig tilsyneladende til havsvalerne, som dykkede efter brislinger tæt på vores fødder, “kom jeg til den konklusion, at jeg elsker Tewoj mindre, end jeg plejer at gøre. Jeg vil forlade jer begge her og nu. Jeg tager min rygsæk på nakken sammen med mit kamera og går ud ad landevejen. Jeg kan ikke - jeg vil ikke sætte mig i bilen de næste ti dage...Fjern den fra mit åsyn”.

Således skiltes vi ganske pludseligt, og jeg kørte nordpå i et roligt tempo, alene med Tewoj og med

dårlig mave. Det var en overskyet dag, og landskabet viste sig ligeså ensformigt som himlen. Landet var fladt eller lidt kuperet, uden karakteristiske træk, hver halvtreds kilometer en gentagelse af de forrige - hvide bondehuse der var ligeså ensformige som servicet i et spisestel. Men vejene var uanstændigt gode. Tewoj trillede hen ad dem uden et bump eller knirken fra fjedrene. Den kørte som en drøm gennem Aabenraa, Haderslev, Kolding, Vejle, Horsens, Aarhus (hvor vi beundrede universitetet over en kop kaffe), Randers, Hobro, Aalborg, Sæby og så endelig til Frederikshavn. Afstanden, formoder jeg, må have været omkring fire hundrede kilometer.

Vi havde fundet tyskerne højtidelige og ulykkelige, men de levede også under meget svære forhold, og de var underernærede og ængstelige. I Danmark grinede folk meget, de var ekstremt godt ernærede, muntre og venlige.

På hotellet, hvor jeg spiste den aften, overtalte hoteldirektøren mig til at tage et bad, men om det var

fordi jeg lignede en udmattet rejsende, eller han troede, at englændere altid fik et bad før middagen, det fandt jeg aldrig ud af. Men i forhold til vores ellers ret primitive rejsemåde, var det dejligt at komme ind på hotellet. Det var en hårdt tiltrængt luksus med et bad og en middag. Idet jeg efterlod Tewoj i garagen, så den også kunne få sit bad og blive serviceret lidt, gav jeg efter for hoteldirektørens pres for at overnatte på hans næsten tomme hotel.

Tang på tagene

Jeg vågnede kl. fem, og lå og døsede og nød det under edderdunskyen, som er det varme og fornuftige sengetøj her. Senere fik jeg morgenmad, med en vid-

underlig sprød salt bacon til. Om formiddagen fik jeg tid til en klipning. I den pæne række af små butikker fandt jeg en frisør, og på trods af min anmodning om, kun at få lidt trim, fik jeg noget, der nærmede sig munkens tonsur, med en uventet massage med i købet, så mit hoved kribblede i flere timer bagefter.

Frederikshavn er en travl, velstående havn med skibsværfter og en stor færgetrafik til Sverige og Norge. For at undgå turistbureauerne med plakater af søer og sneklædte bjerge, der ville lokke mig videre til Skandinavien, gik jeg ind til et beskedent rederi og bestilte en rejse til Læsø, som ligger 20 mil i retning mod Sverige.

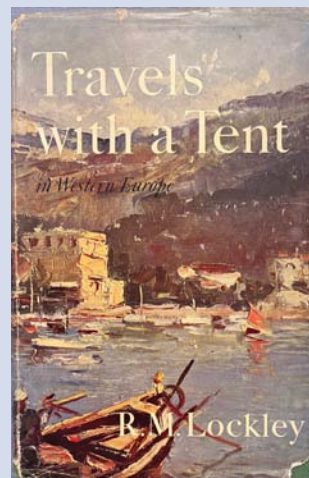
Ved middagstid var Tewoj blevet anbragt ombord på Læsødamperen, et lille motorfartøj, som var anført

Ronald Mathias Lockley (1903-2000), var en kendt walisisk ornitolog og naturvidenskabsmand. Han skrev over halvtreds bøger og dertil talrige videnskabelige artikler. Han er måske mest kendt for sin bog "The private life of the rabbit".

I 1951 rejste han og en ven gennem Vesteuropa på en tur, hvor de ville opleve, filme og beskrive almindelige menneskers liv og virke. Transportmidlet var en engelsk bil, en Jowett Bradford Van, som han gav tilnavnet "Tewoj" (Jowett stavet bagfra). Bogen der blev resultatet af denne rejse, hedder "Travels with a tent in Western Europe" (Odham's Press Limited).

Da de havde været længe undervejs og nærmede sig den danske grænse, besluttede de sig for at skilles for en tid, og Ronald M. Lockley kørte derfor alene nordpå, mod Frederikshavn. Her bestemte han sig for, at rejse til Læsø den følgende dag.

Dette er et uddrag af bogen, hvor han beskriver sit møde med Læsø og læsøboerne sommeren 1951.

af en engelsktalende skibsfører. Solen var kommet frem, og da vi sejlede ud i det blågrønne Kattegat, tøffede vi (dette skib havde en sjovt tøffende lyd gennem skorstenen) gennem flokke af edderfugle, måger og havsvaler.

"Vandet er så lavt", sagde skipperen, da jeg søgte ly for vinden i hans styrehus, "at det er svært at styre, med bunden så tæt på. Nogle gange blæses vandet ud af Kattegat, hvis der blæser en kraftig østenvind, og ud i Nordsøen. Så kan man næsten vade over til Læsø, men kommer der en vestlig kuling, så har vi endnu en favn vand under os."

"Er der ingen almindelig stigning og fald i tidevandet?"

"Kun omkring 3 til 4 fod. Du har måske mere tidevand på din side af Nordsøen?"

"Op til 50 fod!"

"Er du en erfaren styrmand? Prøv rattet. Jeg advarer dig om, at hun sparker!"

Læsødamperen hoppede og vippede. Jeg blev snart svedig og var hurtigt villig til at returnere rattet til skipperen, da vi nærmede os selve Vesterø Havn, hvor sejlrenden var markeret med pæle, der sad fast i sandet. Havet bag os var gult af sandet, der blev hvirvlet op af skruen. Træmolerne i den vestlige havn på øen dukkede op i middagspejlingen som chokoladestænger, der svævede på smeltende is.

Vesterøhavn på Læsø bestod af moler af store

En grøn Jowett Bradford Van, magen til "Tewoj" som Ronald M. Lockley kørte rundt i på Læsø. Foto: Privat eje.

kampesten, sand og kajer af træ. Det indre havnebasin var fyldt med små fiskerbåde, som også fiskede på Doggerbanken (sagde vores skipper).

Tewoj blev manøvreret op på kajen ved hjælp af fiskere, deres koner og børn, som var mødt op for at tage imod og losse postbåden; mændene bar sømandens blå bukser, mens kvinderne havde en kjole og et forklæde på, med tryk der tilsyneladende var taget fra victorianske tapetmønstre.

Læsø er vel omtrent lige så stor som Guernsey. Der er en landevej, der forbinder de tre vigtigste landsbyer: Vesterøhavn, Byrum og Østerby. Tewoj tog denne vej og kørte, tro mod sin tilbøjelighed, mod øst og rumlede til den fjerneste ende, hvor sporet endte i en stor klit. Øen selv er simpelthen en stor klit, der har rejst sig op af havet ved hjælp af blæsende vinde, som fortsætter med at bygge den op i retning mod Sverige. Øen er flad, halvt dækket af landbrugsjord og halvt med lyngheder, fyrretræer og sand. Som i Danmark generelt, er hovedprodukterne mejeri- og landbrugsprodukter. Sparsomme afgrøder af havre og rug dækkede knap nok markerne. Bælter af poppel, pil og el beskyttede markerne, hvorfra sangen af lærk, rødben og gøg kom. Et kæmpestort stråtag dækkede tagene på de lave bondehuse, hvis vægge bestod af hvidkalkede felter, indrammet af sorttjærede egetræsstolper.

Stråtagene viste sig ved nærmere eftersyn at være af tang - det fine båndede *Zostera marina* - bændeltang eller ålegræs. Denne plante, der engang var overordentlig rigelig i lavvandede farvande i Vesteuropa, blev angrebet af en sygdom for omkring tredive år siden, og er nu næsten uddød. Den blev brugt til senge-, stole- og madrasfyld, til tængning, til kvægfoder og

til gødning. Efter efterårsstormene blev den kastet op i store dynger på de mange strande fra Biscayen til Østersøen. Dens forsvinden har været et stort tab for bønder og møbelpolstrere; og for pibe-ænderne og vildgæssene, der fandt føde i den.

Solen og den varme vind i klitterne indbød til en time på ryggen og jeg lå og stirrede på lærkerne, der steg og faldt på den skyfri himmel. Jeg huskede Margaret Howards digt og tænkte, at lærken måske trods alt ikke bare sang, som ornitologer hævder, for at reklamere for sig selv over for sin nabo og skræmme ham væk fra sit territorium. Selv lærken takkede Gud, som skabte ham, på lærkernes egen måde -

I am the sun's emissary...

Then morning tugs the bell-rope of my throat,

Tossing me skywards, with rhapsodies heavy on my wing,

And all my soul lichened with loveliness,

I give my Lord his reverence – I sing

I en times tid glemte jeg mig selv og lyttede saligt til lærkens guddommelige musik. Den ene efter den anden, steg og faldt de små brune fugle på den baltiske himmel.

Tewoj, der nu ønskede at teste den sidste gode vej på Læsø, kørte mig til øens nordøstlige oase - Østerby Havn. Her lå en anden flåde af nordsøsmakker tæt til kaj, malet i lyseblåt og hvidt. Jeg satte mit kamera op på havnen, og straks kom der en mager fisker og lagde sin hånd over objektivet. Han rystede på hovedet - fotografering var forbudt!

Måske huskede han dagene under den tyske besættelse af Læsø? Troede han, at jeg var en tysk eller russisk spion! Jeg fortalte ham, at jeg var engelsk, men

det rørte ham ikke det mindste. Han fortsatte med at blokere kameraet og han så vred ud. Andre fiskere samlede rundt om mig og lyttede tavse til mit lidt latterlige dansk-engelske forsvar for mine rettigheder. Der var et dødvande: den dumme englænder nægtede at flytte sit kamera og den stædige Østerby-fisker fortsatte med sin blokade. Hvor længe denne internationale krise ville have varet, og hvordan den ville være endt, hvis ikke Birthe Wesselhøft tilfældigvis var passeret ned ad havnegaden, ved jeg ikke.

Heldigvis for mig blev denne unge københavnske kvinde, der talte engelsk, tilkaldt som tolk. Hun var sytten, kunstner, kendt og elsket af alle. Hun fik de vrantne fiskere til at grine, mens hun hurtigt oversatte min beskrivelse af mig og mine hensigter. Jeg var bare en harmløs forfatter. Den magre fisker morede sig dog ikke sammen med de andre. Han trak på skuldrene og sneg sig af sted, stadig vred, men i mindretal.

Jeg tog mine billeder og overtalte Birthe til at være med på dem. Hun var en robust bygget skabning, perfekt formet, allerede i sin kvindeligheds fuldkommenhed, og dejlig at se på, klædt i en lys skjorte, shorts og sandaler, med blegt gyldent hår krøllet om skuldren

"Min familie har et sommerhus ikke langt herfra. Og hvis du gerne vil slå lejr i den her ende af øen, kan vi tage hjem til Bette Bro. Min mor er født der. Hver sommer kommer vi fra København".

Bette Bro betyder på Læsø-dialekt Den Lille Bro, og Tewoj skulle køre over dens vakkelvorne planker, for at nå frem til sommerhuset. Det lå mellem kysten og statsskoven, som dækker en stor del af den nordlige halvdel af øen. Som feriested var Bette Bro perfekt placeret. Det var et bondehus, tænget for to hundrede

Ronald M. Lockley, Birthe og storesøster Inge med datteren Marianne. Foto: Privat eje.

år siden med ålegræs. Men ejendommens agre var for længst vendt tilbage til hede og brakmarker, bortset fra noget jord, der var overtaget af gårdmand Karl Clausen, Birthes onkel. Omgivet af lave elletræer og fyrretræer var Bette Bro lige så charmerende, som det var afsidesliggende og skjult, et typisk hvidkalket og lavloftet husmandssted.

Birthes mor, Sørine, var stor, solid og imødekomende – en glad kvinde; man kunne se, at hun havde været lige så smuk som sin datter, da hun var ung. Hendes mand, Alwin Gustav Wesselhøft, var høj, mager, solid og hvidhåret. Den ældste datter, Inge, var

lige så lig ham, som Birthe var lig Sørine. Inges mand Jørgen Østerby Nielsen, talte perfekt engelsk - han håbede snart at familien kunne emigrere til British Columbia i Canada. Deres barn Marianne på to år fuldendte ferieidyllen.

Men der blev alligevel fundet plads til den nyankomne - deres gæstfrihed ville ikke tillade dem, at lade mig ligge om natten ude i naturen..."der er for mange fluer på heden. Vi har en ledig seng og her er altid plads til en omstrefende - især en, der har en bil!"

På den måde kom jeg pludseligt midt ind i denne lykkelige familie. Mit ophold på Læsø blev straks til

én omgang besøg, spisning og morskab. Kun nu og da var jeg i stand til at stjæle lidt tid, så jeg kunne komme alene ud på den vilde hede, som kaldte på mig fra bagsiden af Bette Bro. Det var et dejligt liv, for mennesket er halvt socialt og halvt vildt; og her var den rigtige balance, uden tvivl det rigtige sted at bo lige nu. Der var en følelse af hjemlighed på grund af folks gæstfrihed, der var smukt, og rundt omkring var der tilstrækkelig med vild natur til at fylde sindet. Vi havde krydset et kontinent på jagt efter det perfekte. For øjeblikket tillod havet ingen videre rejse. Jeg var helt sikker: "Endelig et perfekt sted at være: vær tilfreds". Og tilfreds, det var jeg.

Aftensmaden i den lille stue bestod af pålæg, rugbrød og franskbrød, ost, kaffe og øens jordbær. Karl Clausen dukkede op, og næste dags morgen og eftermiddag blev planlagt for mig.

Før jeg foretog denne rejse med John og Tewoj, havde jeg ikke hørt ordsproget "at lede efter en ræv", når man skulle træde af på naturens vegne. Men det viste sig nyttigt som et kodesignal fra tid til anden..."Jeg tror snart, at jeg skal lede efter en ræv", ville den ene sige til den anden, og Tewoj ville standse diskret i nærheden af en skov, et bælte af træer eller ned ad en sidevej. Nu, da jeg første gang i et privat øjeblik sagde til Jørgen Nielsen: "Jeg vil gerne lede efter en ræv", sagde jeg det temmelig fraværende, uden at tænke over, om det havde den samme betydning i Danmark.

"De siger", lød hans svar, "at der er ræve i skoven. De

Sørine Wesselhøft (f. Clausen), med sine døtre Inge og Birthe, nyder kaffen ved Bette Bro sammen med Ronald M. Lockley. Foto: Privat eje.

kommer hertil fra fastlandet, ja endog fra Sverige, når Kattegat er frosset om vinteren. Men selv har jeg aldrig set en..."

Næste morgen, da jeg gik alene i skoven af nyplantede gran og fyrretræ, som var begyndt at dominere den oprindelige hede med enebær, krybende pil, birk, el, tranebær, vilde roser og lyng, stødte jeg tilfældigt på en ræv. Den var et stort gulbrunt dyr med en stor busket hale; og den havde så travlt med at grave efter mus og biller i den sandede jord, at den i nogle sekunder ikke så mig. Jeg stod stille. Den afsluttede sit måltid og stak nedad mod vinden, indtil den fik fært af mig. Så forsvandt den gennem vildniset og de forskrækkede fugle i nærheden flygtede fra grantoppene.

"Den vilde hede, som kaldte på mig fra bagsiden af Bette Bro", ses tydeligt på dette foto fra 1955. Luftfoto; Det Kongelige Bibliotek.

Ved sommerhuset blev morgenmaden spist uden dørs - cornflakes og mælk, kaffe, ost, honning og brød. Da jeg fortalte de gode mennesker, at jeg lige havde set en ræv, var de høfligt vantro og sagde, at jeg måtte lave sjov. Bagefter tog Birthe mig med til sin onkel Karls tangtængede stuehus, et stykke vej gennem elletræerne. Karl, en høj, tynd og smuk dansker, skulle være guide til vores tremands ekspedition til øens østligste punkt, hvor mange havfugle yngede. Tåbeligt nok spurgte jeg, hvad hans tjenester ville koste.

"Du får tre måneder til, når du kommer hjem, at samle brugte frimærker af bedste kvalitet fra din pakkepost til mig. Intet andet, tak. Jeg er filatelist".

At vade et par kilometer i Bovet gennem et seks tommer dybt og solopvarmet Kattegat, var lige så vidunderligt som Camarque-ekspeditionen. Og selv om der ikke var flamingoer, var der mange andre ornitologiske rigdomme: edderfugle, skalleslugere, gravænder, strandkader, måger og terner, der havde reder på den lave klitholm, som var dækket af marehalm og vilde stedmoderblomster. En lille hytte var ikke uventet ubeboet. Danskerne er lige så glade for deres fugle som tyskerne, og hvert hus i Danmark har sine redekasser i tagskægget.

Sørine var i højt humør, da vi kom tilbage ved middagstid. Hun havde tilberedt en middag af lokale rødspætter, og da vi spiste udendørs, smed hun fisken over ellehækken. Underligt nok klagede hun over fluerne bagefter.

Nu begyndte en række af besøg med Tewoj til læsøboere, der havde arbejdet et stykke tid i Amerika og var vendt tilbage. Det blev taget for givet, at jeg skul-

le møde dem alle, én efter én, og nyde det engelske sprog, som tales af mændene der havde været i New York, Chicago og Detroit.

Den første af disse var ved at slå hør på sin knap 40 tdt. land store ejendom. En del af hans jord bestod af en blandet afgrøde af rug og havre. Rugen var meget høj, men han forsikrede mig om, at havren til sidst ville indhente rugen...”Det er en god blanding på dårlig jord og det giver et godt foder til fjerkræ og grise. Jorden er for sandet til hvede. Hvorfor jeg kom tilbage fra USA? Min gamle mor kunne vist ikke undvære mig, da far døde. Ejendommen går jo i arv, så jeg tænkte jeg hellere måtte komme hjem. Jeg var også lidt utilpas med al overfloden derude i Noo York. Jeg længtes også efter at komme hjem til skønne lil’ Læsø. Men nu da jeg er kommet hjem, så vil jeg gerne tilbage til Noo York. Men det skal jeg nok ikke, jeg er blevet for gammel, og konen vil ikke med. Hun har slidt i det her og hendes rødder er for dybe”.

Indhegningerne var elektriske ståltråde, malke-maskinerne og andre landbrugsmaskiner var ligeledes drevet elektrisk. Alting var moderne, men tagene var tangtage, over to hundrede år gamle - og lærkerne og viberne der svævede over dem, havde været her endnu længere. Det var værd at komme hjem til denne smukke gård. Tangen dækkede alle længerne, så det gav en god beskyttelse til både mennesker og dyr mod vintrens storme. Hans kone var stolt af de velholdte rum og stuer. Spisestuen hvor vi fik te, var overfyldt med de samme højglanspolerede tunge møbler, der er typiske for bondegårde verden over. Der var de sædvanlige gamle falmede portrætter og stive moderne fotografier af slægtninge. Der var *Aspidistra* og røde *Geranier* i potterne. Og et grimt masseproduceret tæppe, sand-

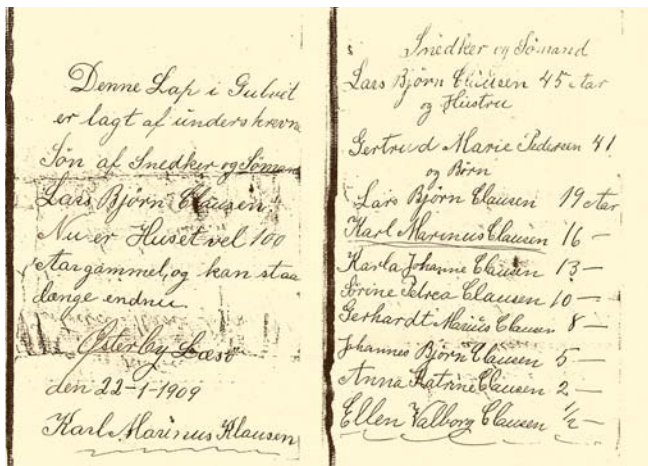
synligvis af engelsk oprindelse. Men den varme velkomst gjorde opholdet inde i stuen hyggeligt, selvom det var en dejlig solbeskinnet dag udenfor. Vi fik kage og kaffe. Efter kaffen, mens konerne snakkede, gik jeg ud og beundrede de røde ribs, jordbær, pærer og æbler i forhaven.

Det blev lørdag eftermiddag, og jeg fik lyst til at besøge en kirkegård. Ved Vesterø Søndre Kirke skinnede Guds Ager af blomster og *Hortensiaer*, som om opstandelsen var nær. Hver grav var omgivet af en lille hæk af taks eller gran. Syreners og rosers dufte blandede sig med løvsangerens sang og lydene fra river og hakker. På mange gravsten sad en hvid due og kikkede ned på jorden.

Kirkens indre var Lutheransk, enkel og mørk, med malet loft over alteret. Der var opsat gamle udhuggede stenplader i våbenhusets væg. Murene var udvendigt kalket med en dyb pink farve, med hvide friser om vinduer og tårn.

Alt vand her på øen kommer fra brønde gravet i sandet og bygget op med kampesten, og det bliver for det meste hentet op med en spand for enden af en vippestang, med en kontravægt i den anden ende. Vandet var brunt og lettere brak (det har været en tør sommer). Det var ikke let at barbære sig med det vand, denne søndag morgen.

Da Sørines mand havde forladt øen med postbåden aftenen før, havde Sørine fået lyst til at gå en tur i skoven med sin bror Karl, dér hvor de før i tiden, inden plantningen af statskovene havde tilbragt så mange glade dage på heden med at lege, jage og være sammen med andre unge mennesker.

Inden familien Clausen flyttede til Bette Bro, boede de på Poulsgård (eller Poul Poulsens hus). Under en renovering af huset i 1989 fandt man denne meddelelse, som den 16 årige Karl havde gemt til eftertiden under gulvbrædderne i stuen.

“Mange beklager vores barndoms heders forsvinden”, sagde Karl, “men når alt kommer til alt, hvad kunne man bruge dem til, udover at jage harer og hygge sig med sin kæreste? Hvad mig angår, så har jeg lært at holde af fyrretræerne. De lover godt for fremtiden: brænde, tømmer, humus til jorden og tømmer til bygninger. De bringer nye fugle hertil og det giver også arbejde. Men jeg er også glad for, at det er aftalt, at beholde nogle hektar af den oprindelige hede for at minde os om, hvor fattige vi var, inden plantningen af træerne. Her kommer en mægtig skov om tyve år”.

Drosler, gulspurve, skader og solsorte sang i de unge fyrretræer. Skader, krager og skovduer er nye skovfugle her. Vi så en hedehøg svæve forbi på sine lange rolige grå vinger. Karl sagde: “Hedehøgen vil snart finde skoven for tæt, men der er masser af klitter tilbage.”

Gertrud Marie og Lars Bjørn Clausen fra Bette Bro, samlet med deres 8 børn. Billedet er taget d. 5 dec. 1946, på Gertrud Maries 80 års fødselsdag.
Stående fra venstre: Karl Marinus, Johannes Bjørn, Anna Katrine, Ellen Valborg, Lars Bjørn og Gerhard Marinus.
Siddende fra venstre: Karla Johanne, Gertrud Marie, (f. Pedersen, 1866-1949), Lars Bjørn (1864-1949) og Sørine Petrea, der i nogle år brugte Bette Bro som sommerhus efter forældrenes død. Foto: Privat eje.

Efter en times vandring i de snævre lysninger og brandbælter dukkede vi op på den stenede strand ved Storedal. Nu er der hverken bjerge eller dale af nogen art på denne flade ø, så enhver stigning eller fald betragtes som et bemærkelsesværdigt fænomen. I Wales ville ingen have bemærket Storedal; selv i East Anglia ville ingen ænse den. Men her på Læsø var det "den store dal". Man kunne kaste en lille sten henover den, så ubetydelig var den i virkeligheden. Og dog var dette sted forbundet med en særegen charme, med bølgerne der brød mod denne lange, stenede og ensomme nordkyst. Ikke et hus var i syne. I dalen voksede der et par vilde pæretræer og seljepil. Det rislede af vand under græsset.

Sørine begyndte at plukke og spise kragebær, for at mindes den søde smag af svundne tider. Hun havde et strejf af vildskab i sin natur, og det kom op til overfladen fra tid til anden.

"Det er meget smukt her, ikke?" spurgte hun undersøgende, idet hun energisk spyttede skallerne ud. "Her kommer de unge kærester for at hygge sig". Hun sparkede skoene af, og vadede ud i de små kolde bølger, der sprøjtede op på stenene.

Får afræsser kystens øde sletter, og deres uld kommer op på Spinderiet, der ligger i Byrum, landsbyen midt på øen, hvor Jørgen Nielsen arbejdede.

Det var ham, der hentede mig om eftermiddagen, og bagefter tog vi hen til en anden hjemvendt emigrant, Ole Johansen. Her var tangtaget på en længe skåret rent igennem i forbindelse med bygningsændringer. Det var hundrede og halvtreds år gammelt og i perfekt stand. Snittet viste tydeligt hvordan de lange vasker, efter endt tørring, blev viklet rundt om de nederste

lægter for at sikre bunden, der lå på et langsgående udhængsbræt, mens de efterfølgende lag blev lagt løst op uden bindinger, lag på lag, presset ned af vægten fra de øverste lag, der til sidst blev lagt hen over rygningen fra side til side. I tykkelsen varierede tangen fra to til seks fod, afhængigt af hvor meget der var blevet lagt på under reparationer gennem tiderne. Ole Johansen var ligeså stolt som enhver anden ejer af de gamle tage. Han talte meget om det, mens hans smukke kone serverede kaffe og kage i det smukt møblerede moderne stuehus med stålpladetag. På hans 25 td. land store ejendom har han ansat to mænd og en pige: "Jeg tjener penge nok til at holde gryden i kog med grise, kartofler og køer - og efter at have fået denne gård, tillige sammen med nogle penge fra en onkel, som også efterlod mig dette prægtige møblement, ville jeg så ikke være et fjols at tage tilbage til U.S.A.?"

Den tredje "hjemvendte" fra Amerika, som han kaldte sig selv, var en livlig mand på 45 år. Han hed Larsen, og han inviterede os ind i deres gamle køkken, som var proppet med alle moderne bekvemligheder. Hans kone, hvis hår havde samme farve som modne hørfrø, frembragte en enorm skål med hjemmedyrkede jordbær og fløde. Deres datter skrev i min dagbog sin alder og fulde navn: "10 år. Anne Julie Gårn Larsen".

"I Chicago," sagde Larsen muntert, "solgte jeg is. Så en dag skrev min mor, som havde arbejdet alene på gården i mange år, at hun var døende. Så jeg tænkte, jeg vist havde fået nok af at sælge is. Jeg var jo den fjerde generation på "Skovly". Og jeg havde fået en ide om, at lave et gartneri. Så jeg kom tilbage og plantede skalotteløg, ærter og nye sorter æbler og pærer. Det blev en succes."

Han kikkede op på det lave loft, og på familieportrætterne på væggene - tre generationer af vejrbitte forfædre: "Det er næsten på tide at sætte mig op sammen med dem", grinede han og idet han så på sin kone tilføjede han: "Julie og jeg vil gerne tilbage til gode gamle Chicago, hva' mor? Men mor er bange for den næste krig, ikke?"

"Vi blev ikke behandlet dårligt her," sagde hun. "Du vil få det sværere med atombomben i dit gode gamle Chicago. Man føler, at man betyder noget her på Læsø - i Amerika er der ikke nogen, der kender hinanden særligt godt."

"Men her," drillede Larsen, "bor vi i hinandens

lommer og hænger vores snavsede vasketøj til skue, som man siger. Nå, det er ved at være mørkt, og jeg vil gerne vise dig skalotteløgene".

Skaderne slog sig ned i toppen af de høje elletræer rundt om gården, da natten faldt på over den ensomme ø midt ude i Kattegat. Menneskenes venlighed på Læsø havde fyldt endnu en dag for mig med stille lykke, og jeg havde ikke noget ønske om, at tage afsted herfra.

Et sidste besøg blev det dog til, hjemme hos en gammel kone, der ikke kunne overtales til at tage den gamle Læsødragt på. Selv ikke for min skyld. Men hun tog den frem, så vi kunne se den: den mindede om den kjole, der stadig bruges ved festlige lejligheder

Birthe Wesselhøft f. 17 april 1934 i København.

Få år efter Ronald M. Lockley havde boet hos familien i Bette Bro, besøgte Birthe sin storesøster Inge og hendes mand Jørgen i Forssjö Bruk i nærheden af Katrineholm, lidt syd for Stockholm. Inge og Jørgen havde været bosat på Læsø i et par år, da de som andre Læsøboere, på grund af tidernes ugunst, søgte lykken og arbejde i Sverige. Under sit besøg forelskede Birthe sig i Kurt Karlsson. De giftede sig, stiftede familie og bosatte sig i Sverige.

Ronald M. Lockley fik ret i sin antagelse om, at Birthe var kunstner. Hun har udstillet utallige gange og har kunnet leve af sin kunst hele livet. Luddes Hus viste en udstilling for nogle år siden, og Birthe har i det hele taget bevaret sit nære forhold til sit elskede Læsø gennem alle årene. Somrene i Bette Bro og mødet med Ronald M. Lockley har hun aldrig glemt.

Birthe bor i dag alene med sin hund, i en lille landsby midt i de vidtstrakte skove i Gästrikland, lidt nord for Gävle.

*Bette Bro,
anno 2020.
Foto: Privat eje.*

på Island: Et hvidt tørklæde, en hvid bluse under en sort vest, der funkede med sølvbrocher, og et langt fyldigt sort skørt. Denne gode kvinde på firs år brugte stadig spinderokken, den sidste i brug på Læsø.

Mit forsøg på at rejse ubemærket fra huset tidligt den næste morgen, for ikke at forstyrre Wesselhøfterne

(for postbåden sejlede allerede kl. halv syv), blev forstyrret af Sørine, der allerede havde tilberedt morgenmad kl. halv fem. Hun bragte barbevand ind på mit lille kammer under tangtaget. Vores afskedshilsener måtte siges endnu en gang. Og jeg kastede et sidste blik på de omkringliggende fyrretræer, elletræer, vilde pæretræer og piletræer, der omkransede Bette Bro.

Lars Østerby Wesselhøft er født 1953 i København. Uddannet skibstørmrer på Østerby Bedding 1979. Han har via sin mors familie relation til Bette Bro, hvor han tilbragte sine første somre på Læsø.

Anne Nielsdatter

– en kvindeskæbne på Læsø anno 1732

I sensommeren 1732 fandt en retssag om drab på et barn født i dølgsmål sted på Læsø. Dommen over den anklagede var hård: et liv for et liv, og straffen blev eksekveret kort tid efter domsafsigelsen.

Før beskrivelse af sagen kan det være nyttigt at vide lidt om de implicerede, samt kende til retsforholdene på den tid.

Anne Nielsdatter i Storhaven, senere med tilnavn Kokvad, har man ikke kunnet spore dåbsdato eller forældre til. Måske er det den Anne Nielsdatter Kokvad, der iflg. Byrum kirkebog i 1728 optræder som fadder, da Anders Pedersen Piilgaard og Ane Jørgensdatter får deres dreng Jørgen døbt. Anne bor i gårdfællesskab, "gårdfællig", med Lauris Nielsen Deign, der er udlagt som barnefader til det barn, Anne føder i dølgsmål. Anne var ligesom alle andre ugifte kvinder under værgemål ifølge Danske Lov (DL). Hun er

altså ikke enke. Det fremgår ikke af tingbogen, hvem hendes værge er, og han synes ikke at have optrådt under sagen.

Lauris Nielsen Deign er formentlig den mand, der ifølge Byrum kirkebog i 1729 bliver gift med Karen Madsdatter fra Sæby. Iflg. samme kirkebog har han sammen med Margrete Svendsdatter en dreng uden for ægteskab. Barnet er døbt Svend Lauridsen Deign 18. juni 1724. Mens sagen mod Anne pågår, er en anden kvinde, Ingeborg Matzdatter, nedkommet med et "uægte barn". Også hun udlægges Lauris Nielsen Deign som barnefader.

Margrete Bjørnsdatter "ved Beken" er jordemoder på Læsø og den, der sammen med en anden "god kone", Anne Andersdatter Krogbek, kommer for at "syne" Anne Nielsdatter og det døde barn.

Niels Sørensen (Wirenfeldt) er landforvalter/landfoged og tolder på Læsø 1719 – 1744, udmeldt af kongen – til stor fortrydelse for domkapitlet i Viborg (herfra påstod man, at han havde købt sit embede for 500 Rdl. Det var ellers domkapitlets ret at have øens indtægtskilder, mente man). Han har måske nok studeret jura ved Københavns Universitet, men har ingen juridisk embedseksamen. En sådan kunne man før 1736 ikke få i Danmark, hvorfor man “måtte nøjes” med teologien og kendskab til romerretten! Hele øens administration hører under ham. Han er således også anklager, men ikke dommer. Hans embedsbolig og løn er “Klitgaard” til brug kvit og frit, anpart i korntiende (skat) og i “uvisse indtægter” (bøder, salg af vrag-gods f.eks.).

Jens Berntsen Fallenkamp, søn af den tidligere landfoged, nævnes som “anordnet procurator og beskikket

defensor” for Anne Nielsdatter. Det er efter DL forbudt at bruge procurator på landet, men reglen bliver ikke overholdt. Det er måske derfor, Niels Sørensen i stævningen skriver: “– såvidt som H.k.M.’s lov kan tillade det”, altså at Jens Fallenkamp beskikkes som forsvarer. Sin “juridiske” uddannelse har Jens Fallenkamp vel fået hos sin far, evt. ved at hjælpe ham som fuldmægtig. Anne Nielsdatter havde sikkert været bedre hjulpet med en uddannet jurist som sin forsvarer!

Niels Kirchemoe, født 1677 i Norge, er præst på Læsø fra 1720 til sin død 1751. Efter DL udøvede den tids præster en slags politimyndighed i kristendommens navn, men de måtte naturligvis ikke angive de pågældende syndere til verdslig retsforfølgning. Imidlertid er det ofte sognepræsten, folk går til, når der opstår mistanke eller rygter om, at der er sket fødsel i dølgsmål.

Arne Juul Jacobsen, cand.jur., fhv. retsassessor, har i sin artikel om Anne Nielsdatter beskrevet de gamle retsprotokoller som et stykke kulturhistorie i sig selv. Her kan man læse om, hvorledes folk har levet og optrådt over for hinanden, hvorledes man har hadet og elsket, købt og solgt, snydt og bedraget. Her kan man også se, hvorledes man opfattede religion og ret. Ikke blot sagsøgerne, de sagsøgte og tiltalte stifter man bekendtskab med, men også embedsmændene, dommerne, anklagerne og forsvarerne. Alle røber de deres karakter og tankegang ved deres udtalelser og de indlæg i sagerne, som af skrivelserne er ført til protokols. Eneste kilde til sagen mod Anne Nielsdatter Kokvad er den gamle Læsø Tingbog fra 1732, som opbevares på Viborg Landsarkiv. Sagen strakte sig over flere retsdage, og hvad der skete på retsmøderne er noteret ned. Referaterne fylder over 20 store sider i den gamle bog.

Jens Johannisen Paludan (1673-1736) er kgl. udnævnt birkedommer på Læsø. Han var formentlig søn af Johan (eller Johannes) Paludan, der var præst på Læsø fra 1. februar 1671 og efter sigende ligger begravet under alteret i Byrum kirke. Jens Johannisen Paludan var eftertragtet som fadder til bedre stillede folks børn. Han boede oppe i Højen, et stykke op ad den nuværende Doktorvejen, som dengang var hovedvejen fra Byrum til Hals.

Otte Severin Møller Jakobsen, i retsprotokollen kaldt "Mons. Severin", 25-årig huslærer på Klitgård siden 1728. Student fra Sæby Latinskole 1726, 1730 udlagt som barnefader til en søn, bliver 1734 kaldet til degn på Læsø, hvor han samme år indgår ægteskab med Berte Marie Kirchemoe, datter af sognepræsten. De får 8 børn, der alle er døbt i Byrum.

*Det er i Christian den Femtes Danske Lov, man kan læse om de retningslinjer, retsvæsenet skulle arbejde efter.
Foto: Viborg Museum.*

Hvad sagde Danske Lovs 6. bog, der kaldtes "Om Misgierninger", om svangerskab uden for ægteskab, om "letfærdige Quindfolk" og om fosterdrab og barnemord?

Artikel 7: "Letfærdige Quindfolk, som Deris Foster ombringe, skulle miste Deris Hals, og Deris Hoved settis på een Stage".

Artikel 8: "Vorder noget letfærdigt Quindfolk med barn, og med sin Barnefødsel omgaar, og ikke bruger de ordentlige Midler (dvs. jordemødre, eller i mangel heraf andre "erfarne og skikkelige koner"), som hende og Fosteret i saadant Tilfald kunne betiene og samme Barn borte bliver, eller paaskydis (påstås) at være død født, eller i andre Maader forkommet, da skal hun agtis (behandles) saa som hun sit Foster (barn) med Villie hafde ombragt".

Den sidste artikel var en såkaldt lovsformodning. Selv om anklager ikke kunne bevise, at kvinden havde begået forsættligt drab på sit nyfødte barn, kunne hun i tilfælde af hemmeligholdt svangerskab og fødsel alligevel dømmes til døden, hvis barnet var dødt eller 'borte'. For at blive frifundet måtte hun selv føre bevis for, at barnet var dødfødt eller død umiddelbart efter fødslen. Kunne hun det, var det dog ikke ensbetydende med, at hun slap for straf, men halshugningen kunne i tilfælde af såkaldt formildende omstændigheder udføres med sværd (i stedet for økse). Dette blev dengang betragtet som en ærlig døds måde, der gav ret til begravelse inden for kirkegården. Placeringen af hovedet på en stage blev derimod anset for vanærende, hvorfor det døde legeme skulle nedgraves på retter-

stedet af den mest foragtede af alle kongens embedsmænd: natmanden, som var bøddelens hjælper.

Omkring 1980 dukkede et dokument med et makabert indhold op på landsarkivet i Viborg. Det var et eksemplar af "Skarpreternes Taxt" fra 1680. Prislisen er godkendt af kongen, Christian den Femte, datidens "monopoltilsyn". Tidl. museumsassistent Henning Skov har tydet dokumentet:

TAXT

Huor effter Skarprecterer for Huer Slags at erreiche Undertegnede Execution og Forretninger schal betales Nemlih

For Eet Hoved med et Sværd at af Huge	10 Rd
Med en Øxe.	8 Rd
for en Hand eller Finger at af Huge	4 Rd
Eet Hoved og en Hand at legge paa Steile	4 Rd
for Een at Henge	10 Rd
for Een igien af Gallien at nedtage	4 Rd
for Een Heel Krop at legge paa Steile og Hiul, og Pælen at nedgrafve og sætte	7 Rd

Taxtbladet fortsætter med priser på allehånde torturmetoder, samt opremsning af, hvilke remedier skarpreteren selv måtte betale udgifter for.

Hvordan sagen bliver opdaget

Først på sommeren 1732 er rygter om, at Anne Nielsdatter Kokvad i Storhøven er med barn, begyndt at svirre i Byrum. Sognepræsten Niels Kirchemoe forsøger at indkalde Anne til en samtale, for han har noget meget magtpåliggende at tale med hende om. Hun lover at komme, men møder ikke op. Præsten venter

et par uger, men mister så tålmodigheden. Rygterne siger nu, at Anne har født et barn i dølgsmål og kvalt det. Kirchemoe er rystet og kontakter den kongelig udnævnte birkedommer, ædle Jens Johannisen Paludan. Nu er sagen ikke længere af moralsk art, – rets-maskineriet er sat i gang.

19. juli aflægger sognepræsten, birkedommeren og "2 dannequinder, nemlig jordemoderen Anne Margrethe Bjørnsdatter og Anne Andersdatter" et besøg hos Anne Nielsdatter i hendes hus i Storhaven for at finde ud af, om rygterne har talt sandt. Mødets forløb vil fremgå af referatet af afhøringer under første retsmøde. Men hun indrømmer i hvert fald at have født i dølgsmål, altså uden hjælp fra andre. Efterhånden tilstår hun også over for de fire personer at have kvalt den nyfødte.

Det første, der sker, er, at landfogeden "sikrer sig Annes person", idet hun pågribes og føres til arresten, formodentlig i "Klitgaard", som måske har kunnet bruges, selv om bygningerne på dette tidspunkt er i miserabel forfatning.

Stævning

Der bliver indkaldt til retsmøde, formelt indledt med en stævning til at møde for Læsø Birketing. Den originale stævning findes ikke, men den er protokolleret i tingbogen under retsmødet 1. august 1732. Stævnningens dato anføres ikke, men må ligge mellem den 19. juli, da Anne Nielsdatter pågribes, og 25. juli. Der gives 8 dages frist. Stævningen er gengivet i tingbogen:

"På Hans Kongelige Majestæts, Justitiens og sit eget embeds vegne lader højstbemeldte H.k.M's landsfor-

"Barnemordet". Maleriets fulde titel: "Summa jus, summa injuria", hvilket kan oversættes til "Den højeste ret, den største uretfærdighed". I 1886 tog den danske maler Erik Henningsen fattige, ugifte kvinders stilling op i et af sine malerier. Billedet forestiller en kvinde, der har dræbt sit barn og begravet det. Maleriet tilhører den Hirschsprungske Samling.

valter Niels Sørensen herved med lovlig 8 dages kald og varsel indstævne Eder Anne Nielsdatter boende udi Storhaven her udi Byrum sogn med lauværgen og den udi denne Eders befundne misgierningsexamination anordnede procurator, og for Eder - såvidt Hans k. Majestæt's lov kan tillade det – beskikke defensor Jens Fallenkamp her på landet boendes, for Læsø Birketings ret at møde fredagen d. 1. august førstkommande, vidner og attester der anhøre spørgsmål til dem, og endelig dom efter loven og sagens beskaffenhed bøde, alt angående den af Eder selv, Anne Nielsdatter, på Eders eget d. 16. juli udi dølgsmål fødte drengbarn forøvet og d. 19. ditto, som var i løverdags sidst afvigte, først åbenbared og udi adskillige godtfolks anværelse og påhør bekjendte mord og manddrab...."

Herefter fortsætter stævningen med opremsning af synsvidnerne Peder Joensen i Storhaven og Christen Ollesen i Gyden. De to havde synet det ombragte foster. Margrethe Bjørnsdatter ved Beken (jordmoderen) og Anne Andersdatter ved Krogbekken havde 'synet og besigtiget' moderen som morder. Dertil kommer vidnerne Laurits Nielsen Deigns hustru Karen Madsdatter og hr. Christen Deigns datter Maren Christensdatter, som begge boede "i gårde" med den anklagede Anne Nielsdatter. Også den udlagte barnefader, Laurids Nielsen Deign, fra gårdfællesskabet indkaldes. Stævningen er blevet oplæst for de pågældende af stævningsemændene. Der er formentlig ikke udleveret nogen genpart af den skriftlige stævning, sådan som tilfældet er i dag.

Første retsdag

Sagen er ikke den første på dagsordenen, men kommer for efter behandling af en række andre sager:

"Anno 1732 fredag den 1. august er Læsø Birketing sat af Hans M.'s birkefoged og skriver Jens Johannisen Palludan, med tinghørere Peder Jørgensen Thamholt, Lauris Nielsen Birk, Olle Nielsen Gaj, Niels Albretsen, Niels Piilgaard, Anders Piil, Lauris Bødker, Knud Nielsen Gai, Niels Ollesen Gai og Olle Erlandsen for Lauris Sørensen".

Sognepræsten Niels Kirchemoe har afgivet et skriftligt indlæg i sagen. Det oplæses af Niels Ollesen Gai. Præsten giver altså ikke møde, selv om han er stævnet. Dermed kan hans forklaring ikke uddybes under retsmøderne. Han skriver, at han sammen med birkedommer Jens Johannisen Paludan havde opsøgt

Anne Nielsdatter i Storhaven. Sognepræsten havde først forsøgt at indkalde hende til møde, formentlig i præsteboligen, men Anne Nielsdatter kom ikke, selv om præstens medhjælper lod hende forstå, at præsten havde noget højt magtpåliggende at tale med hende om: Var hun skyldig i den gerning, som rygtet talte om, nemlig at have været frugtsommelig og have bragt et barn til verden for så at slå det ihjel? Præsten beskriver videre, at Anne Nielsdatter havde betroet sig til to kvinder, Anne Margrete, Lauris Laurissens Bechens enke, og Anne Andersdatter, Mads Laurits Krogbekkens enke, at hun havde født et barn og taget livet af det. Under præstens og birkedommerens be-

Niels Kirchemoe, født 1677 i Norge, død 1751 på Læsø. Præst ved Byrum kirke fra 1718 eller 1720. I årsskriftet fra 1989 kan læses den beskrivelse, Kirsten Stoklund har givet af ham. Foto: Læsø Museum.

søg havde sidstnævnte forlangt at få barnet at se. Anne Nielsdatter hentede så barnet og lagde det på bordet svøbt i en linnedklud. Først ville hun ikke indrømme, at hun havde taget livet af det, men tilstår derefter, at hun har kvalt barnet, hvilket hun hjerteligt fortryder. Præsten underskriver sin erklæring med sit navn og tilføjer 'Dei Pastor' ('Guds hyrde').

Præsten hører til de fornemme folk, der iflg. DL kan vidne skriftligt med ed. Han kan desuden udnævne "tvende af de gudfrygtigste, beste og vederhæftigste sognemænd" til sine medhjælpere. DL har som nævnt helt klare regler, når en kvinde føder i dølgsmål og ombringer barnet, og DL siger desuden, at ingen børn født uden for ægteskab, og som findes døde, må begraves, før præsten har underrettet øvrigheden, og synsmænd har synet det døde barn for at se, om der er sket det overlast. I denne sag er imidlertid øvrigheden tilkaldt, inden det døde barn er set af nogen. Da både præsten og birkedommeren møder op hos Anne Nielsdatter, der afgiver forklaring, er præsten ikke længere bundet af sin tavshedspligt.

Underretning er sket alene på baggrund af rygter blandt folk. Det synes, som om præsten har presset på med at involvere øvrigheden, måske i irritation over, at Anne Nielsdatter udeblev fra det første møde, han lod hende indkalde til.

Første vidner

afhøres herefter. Det er de to kvinder, jordemoder Margrethe Bjørnsdatter og Anne Andersdatter ved Krogbekken, der skal aflægge forklaring. De to er kommet til Anne Nielsdatter, før øvrigheden har været der. Jordemoderen spørger Anne Nielsdatter, om hun endnu har barnet? Anne svarer, at det har hun, og

nu kan de to kvinder frelse hendes liv, om de vil, ved at sige, at hun endnu har 2 dage tilbage, inden tiden er inde. Jordemoderen kan sige, at hun var med ved fødslen, og at barnet var dødfødt. Margrethe Bjørnsdatter spørger: "Hvor har du da barnet?" Efter at have set det vil Margrethe Bjørnsdatter vide, hvordan hun skal kunne fremvise et barn, der er død 3 dage tidligere, som nyfødt? Det hverken kan eller vil hun, så hun vil sige sandheden under retsmødet. Det synes tydeligt, at Anne kender straffen for at føde i dølgsmål – jordemoderen kender i hvert fald straffen for eget vedkommende.

Herefter kommer præsten og birkedommeren straks ind i stuen, og da de har set barnet, som beskrevet af præsten, vil de vide, hvem barnefaderen er. Anne Nielsdatter svarer, at det er Laurits Nielsen Deign. Jordemoderen vil vide, hvorledes hun "kom til at myrde sit barn", altså om grunden til denne handling. Anne svarer, at hun var nødt dertil.

Her må det kritiseres, at hverken forsvarer eller anklager vil have uddybet, hvad Anne mener med "var nødt dertil".

Jordemoderen bliver endvidere spurgt, om det ser ud, som om Anne Nielsdatter har gået tiden ud med barnet, og om det ser ud til at have haft liv. Hertil svarer jordemoderen bekræftende. Herefter aflægger de to kvinder deres ed (i modsætning til nutidens retssager, hvor et vidne tages i ed før forklaring).

Dernæst skal synsmændene, Peder Joensen og Christen Ollesen i Gyden, som havde synet det døde barn, afgive forklaring. På spørgsmålet, om de havde observeret noget påfaldende ved barnet, svarer de, at det eneste var, at de syntes at kunne se "ligesom en rødagtig streg omkring halsen". De aflægger ed.

Fallenkamp spørger så de vidner, som bor i samme gård som Anne Nielsdatter, om de ikke havde hørt skrig enten fra moder eller barn? Hertil svarer de nej. De vidste intet om fødslen før den dag, Anne blev pågrebet, 19. juli. Herpå aflægger de ed.

I retsprotokollen kan man læse: "Derpå tilspurgte da Mons. Severin på sin principals vegne, kongl. Maj.s landforvalter Niels Sørensen,delinquenten Anne Nielsdatter..." Først her får vi at vide, at landforvalteren end ikke er til stede til at føre sagen, men har overladt opgaven til en i særdeleshed uuddannet retsformand.

Mons. Severin stiller en række spørgsmål, som er udfærdiget på forhånd, sikkert af landforvalteren. Han vil vide, om Anne Nielsdatter for retten vil tilstå, sådan som vidnerne har fortalt, at hun har været frugtsommelig, dernæst født sit barn i dølgsmål om natten mellem 16. og 17. juli uden at have noget menneske hos sig eller brugt de beskikkede midler og derefter straks aflivet barnet? Hertil svarer Anne, at det er foregået som beskrevet. Mons. Severin vil vide, hvordan hun tog livet af barnet? Hertil svarer Anne, at hun lagde sin hånd over barnets mund, efter at det havde givet 2 eller 3 skrig af sig, og således kvalte det (i moderne ret ville et sådant svar give anledning til en række modspørgsmål for at klarlægge, om der var et forsæt til at ville kvæle barnet, men monsieur Severin skal åbenbart ikke ud, hvor han ikke kan bunde, så han fortsætter spørgsmålene). Sp.: Hvem er barnefaderen? Hertil svarer Anne: Gårdmand Laurits Nielsen Deign. Sp.: Er barnefaderen medvider i denne misgerning, og har han tilskyndet hende til den ved at love penge eller andet? Hertil svarer Anne nej, men tilfø-

jer, at han nogle gange har sagt, "at hun ikke måtte åbenbare sig, men holde det gedulgt det længste, hun kunne" (heller ikke dette ret så interessante svar foranlediger mons. Severin til at uddybe forklaringen).

Næste spørgsmål viser tydeligt, at det er lavet på forhånd og holdt i en påtaget forarget tone. At udvise forargelse tilkommer ikke en rettens mand: Hvorfor har hun begået dette mord, når hun har både sin fornuft og forstand, og når hun kender straffen for slig grov skændsel og misgerning, og at hun i øvrigt tidligere havde avlet et barn i horeri, så hendes rygter kunne ikke synderligen mere forringes eller beskæmmes, end sket var? (Otte Severin har ikke ret i sin påstand om en tidligere fødsel. Hverken i Byrum eller Vesterø kirkebog findes der noget herom). Anne svarer, at hun har gjort det af frygt for, at Laurits Deign skulle gøre hende en ulykke, således som hun havde hørt, han havde truet med. (Hvorfor går anklageren ikke nærmere ind på svaret, og i særdeleshed: Hvorfor reagerer forsvareren ikke?) Sp.: Hvor længe har hun gået med disse onde og fordærvelige tanker? Anne svarer, at det har været hendes tanke at være åben omkring svangerskabet, men at hun ikke havde kunnet, og pludselig var det tid for fødslen. Næste spørgsmål drejer sig om, hvorfor hun ikke gik til præsten, da han sendte bud efter hende, hvortil Anne svarer, at så ville hendes tilstand blive åbenbart.

Her følger 3 spørgsmål af moralsk/religiøs art. Domstolene og lovene, der dømmes efter, bliver stadig betragtet som Guds redskaber på jord til at skaffe retfærdighed. Her bliver Anne spurgt, om hun angrer sin misgerning? Anne svarer, at hun ikke har vidst, hvor

hun skulle gøre af sig selv for sin frygt og bedrøvelses skyld. Hun skal også svare på, hvordan hun har tænkt sig at holde misgerningen skjult. Anne svarer, at hun er klar over, at hun ikke kunne skjule det hverken for Gud eller mennesker. Om hun da nu bekender at have begået en forskrækkelig og himmelråbende synd og fuldt tilstår at have fortjent den straf, som Hans kgl. Maj.'s allernådigste lov befaler? Hertil svarer Anne ja, at hun aldrig har haft rolighed i sit sind nat eller dag, at hun tilstår i alle måder at have fortjent sin straf og lide alt, hvad loven befaler, og er tilfreds med at udstå det jo før jo hellere.

Mons. Severin finder det efter svar på alle disse forudindførte spørgsmål unødvendigt at forlænge dette Anne Nielsdatters elendige og sorigfulde levned. Ej heller vil han tilføje landet (øen Læsø) nogen ubillig bekostning (det koster skatteyderne penge!) ved at trække sagen i langdrag, men lade afsige endelig dom 8 dage fra dato, altså 8. august.

Det synes, som om landforvalteren har betragtet sagen som en ren tilståelsessag, der kunne afsluttes ved et enkelt retsmøde. Han har ikke regnet med, at Anne ville fremkomme med nogen beskyldninger mod barnefaderen Lauris Nielsen. Men Mons. Severin har ikke fuldmagt til andet end at oplæse spørgsmålene, som landforvalteren har udfærdiget. Birkedommeren giver 8 dages udsættelse: Delinquenten vil så få tid til at angre sit fordærvelige liv og levned, bede Gud om nåde og forladelse og helligåndskraftens bistand i døden (dette er første gang, der tales om dødsstraf). I protokollen står, at både Anne Nielsdatter og hendes prokurator Jens Fallenkamp er fornøjede, dvs. tilfredse.

Retssagens 2. dag

“Anno 1732 d. 8. august er Læsø birketeting holden af (her er der hul i papiret)...K.M.s birkefoged og skriver Jens Johanisen Paludan med tinghørere Niels Ollesen Gaj, Lauris Nielsen Birk, Olle Nielsen Gaj, Peder Jørgensen Thamholt, Niels Albretsen, Lydik Sørensen, Niels Piilgaard og Anders Knudsen for Lars Bødker, alle af Læsø.” Der er skiftet ud blandt tinghørerne, hvilket er tilladt, fordi de ingen indflydelse har på dommen, men udelukkende er offentlighedens repræsentanter. De skal overvåge, at alt går rigtigt til, og at ingen lider overlast.

Otte Severin er igen anklager, stedfortræder for landfogeden, og fremstiller Anne Nielsdatter. Hun bliver igen konfronteret med anklagen om mord og manddrab, som hun har tilstået, og skal svare på, om hun har andre forbrydelser at bekende (Han hentyder til den anklage, han fremkom med i første retsmøde om en tidligere fødsel). Dernæst skal hun svare på, om hun angrer, hvad hun har gjort, og om hun ved noget om andre, som har kendt til fødslen og evt. har været medskyldige, og om hun har noget at tilføje til den anklage om repressalier, hun har fremsat om barnefaderen? (Mon mons. Severin har studeret sagens akter siden sidst? Det ser ud til, at han ikke længere vil begære sagen til doms ved dette retsmøde).

Anne gentager for tredje eller fjerde gang sin tilståelse, at hun angrer, og at hun ingen medskyldige har. Hun fastholder beskyldningerne mod Laurits Nielsen Deign: Han har truet hende, så hun ikke turde fortælle nogen om sin graviditet. Hun var bange for de trusler, han selv havde fremsat over for hende, og det, han havde sagt til andre, så hun var “nødt til” at dræbe barnet. Otte Severin forlanger nu, at Anne skal angive navne

Luftfoto af Klitgård 1948. Klitgård, som i 1732 var tjenestebolig for landfogeden, var en stor gård, som foruden beboelse, stald og lade, pakhus, bødkerhus og vognport også rummede arresthus. På fotoet ses den sandede vej, som i artiklen beskrives som hovedvejen mellem Byrum og Gl. Østerby. Vejen er den nuværende Doktorvejen. Klitgård er i dag privat beboelse. Foto: Aalborg Luftfoto © Det Kongelige Bibliotek.

på de personer, der har meddelt hende, at Lauris Nielsen over for dem har fremsat trusselsord rettet mod hende. Anne Nielsdatter nævner da to kvinder, Maren Simensdatter ved Krogbekken og Ingeborg Madsdatter sammesteds, altså begge fra Storhaven-området. Severin begærer nu Lauris Nielsen fremkaldt, ikke for

at få ham afhørt, men for at få hans svar på, om han kan “borge for sig”, dvs. stille kaution for sin tilstedeværelse i retten 8 dage senere, så beskyldningerne mod ham kan blive genstand for afhøring og vidneførelse. Ifølge DL var det sådan, at blev man på tinge beskyldt for et alvorligt strafbart forhold, som man ikke var grebet på fersk gerning i, skulle man ikke straks arresteres, hvis man kunne stille kaution. Lauris Nielsen har ikke selv penge til dette og kan ikke formå andre til at betale, så han arresteres på stedet og indsættes i arresten på Klitgaard – dog sikkert ikke sammen med Anne Nielsdatter!

Endnu en tiltalt i sagen

Nu har sagen taget en ny drejning: Man har to anklagede, og begge er hjemfalden til dødsstraf, så sagen må udsættes yderligere. Inden næste retsmøde har landfogeden ladet udfærdige formelt stævnemål mod Lauris Nielsen, som medvider og for at have truet Anne Nielsdatter til, at hun ikke måtte sige til nogen, at hun var med barn.

3. retsmøde

den 15. august indledes med konstatering af, at Lauris Nielsen Deign er lovligt indstævnet og sigtet. Heller ikke her afhøres den anklagede først, men derimod vidnerne.

Første vidne er Ingeborg Madsdatter fra Krogbakken. Hun forklarer, at omtrent midt mellem jul og Kyndelmisse (2. feb.) fulgtes hun en nat sammen med tiltalte hen til Pouls i Lundet, hvor der var legestue. Pludselig sagde Lauris Nielsen, mens de gik der: “Nu vil jeg gå hen og skære hovedet af Anne i Kokvad”, hvorefter han gik fra Ingeborg, som fortsatte til Pouls.

Da vidnet havde deltaget i legestuen en tid, kom Anne i Kokvad, altså Anne Nielsdatter, til stede, men vidnet mærkede ikke noget på hende.

Det følgende vidne, Maren Simensdatter, forklarer “ord for ord ligesom Ingeborg Madsdatter”, og det bemærkes i retsbogen “Ihvorvel vidnerne end var adskilte”. De har altså ikke hørt på hinanden, mens de afgav forklaring.

De næste vidner er to mænd, der skal have talt med Lauris Deign dagen efter at Anne Nielsdatter havde født sit barn og kvalt det. Mikkil Nielsen Smed forklarer, at han og Søren Svendsen arbejdede i høhøsten, da Lauris Deign kom hen til dem. De kom da til at snakke om Anne Nielsdatter og de rygter, der gik om hende. Lauris svarede, at dem troede han ikke på. Ifølge vidnet Søren Svendsen havde Lauris Deign sagt, at “der var ikke mere barn i hende end i ham”. Denne vidneforklaring giver straks Otte Severin anledning til at spørge Lauris Nielsen om, hvordan han kunne være så sikker på, at hun ikke var med barn, hvortil han sagte svarer, at ”hun havde været tykkere førhen end den dag”, og så har han jo også hørt ved Bakken, at hun havde skilt sig af med barnet. Han har i øvrigt ikke vidst, at hun var med barn, men det er rigtigt, at han har stået i forhold til hende.

Anne Nielsdatter bliver igen spurgt, om hun ikke på andre måder kan godtgøre sine beskyldninger mod Lauris Deign end ved de vidner, der er ført. Hun svarer nej. Otte Severins sidste spørgsmål går på, om hun ønsker yderligere udsættelse. Anne svarer, at nej, det er lige meget, om det sker straks eller senere. Man mærker tydeligt, at hun nu er kørt træt.

Proceduren

Derefter går man over til proceduren, som er skriftlig. Om det er Otte Severin eller landfogeden selv, der har sammenfattet anklagerens indlæg, vides ikke. Både anklagers og forsvarers indlæg er omhyggeligt indført i retsprotokollen.

Otte Severin slutter af med at sige, at der ikke kan fremskaffes flere oplysninger, og han ser det ”ufornødent at udsætte sagen og dermed forlænge og forøge hendes egen elendighed”. Det er derfor det rigtigste, at der afsiges dom så hurtigt som muligt. Han kræver dom efter Danske Lov, nemlig at ”hun skal miste sin hals og det afhugne hoved sættes på en stage”. Men dermed er han ikke tilfreds: Han forlanger, at Anne skal straffes efter en forordning af 1697, som omhandler ”grove morderes straf”, hvorefter sådanne mordere inden henrettelsen ”skulle knibes med gløende tænger” flere gange, og umiddelbart før henrettelsen skulle ”højre hånd levende afhugges”. Derefter skulle legemet radbrækkes og lægges på stejle, dvs. et hjul, og hovedet anbringes på en stage ovenover hjulet. Otte Severins anklagetale vedrørende Lauris Deign er knap så hård! Vidneudtalelsen om, at han ”ville skære hovedet af” Anne Nielsdatter, anser Otte Severin som ”fuldemandssnak”, men da det nu er kommet frem, må man prøve at finde ud af, hvorledes denne ”trussel” skal forstås. Otte Severin synes at overse, at det afgørende er, hvordan denne udtalelse har haft indflydelse på Anne Nielsdatters beslutning om at føde i dølgsmål og i det hele taget, hvordan Lauris Deigns optræden har været medvirkende til, at hun myrdede sit barn. Severin overlader til dommeren at bedømme sagen mod Lauris Deign og vælge mellem to muligheder,

begge fastsat i DL: Enten en fuld mandebod på 3 x 18 lod sølv (1 lod sølv var ca. 15 g), eller den paragraf, der taler om at befale nogen til at dræbe – i så fald betragtes manden som morder og skal dømmes til døden. Forsvareren, Jens Fallenkamps, forsvarstale er betydeligt kortere. Han ved, at han ikke kan redde Anne Nielsdatter fra domfældelse, men må sætte alt ind på at mindske straffen. Han opremser de tilfælde, hvor torturen for ”grove mordere” bliver taget i anvendelse, f.eks. når en ægtefælle dræber den anden, når man indebrænder sin husbond osv. Han slutter af med at sige, at hvis Anne skal miste livet, da er det ”hendes af hjertet inderligste begæring, at hendes krop tillige med hovedet må blive begravet udi kristen jord på kirkegården.”

Det skal bemærkes, at Lauris Deign ikke har nogen forsvarer, hvilket kan tyde på, at landfogeden har anset sagen mod ham som en ren formalitet, der ikke skal føre til nogen alvorlig afstraffelse.

Dommeren meddeler nu, at han i overensstemmelse med DL har udvalgt 8 bedste mænd på Læsø til at dømme sammen med ham, nemlig Laurids Andersen Lund, der er skipper af profession og bor på Lundensgaard, Niels Lydiksen, Laurids Jørgensen, Jens Nielsen Skomager, alle fra Byrum og Hals sogn. Fra Vesterø sogn er udtaget Biørn Joensen Dam, Niels Lauridsen ved Kirken, Jens Jensen Kokier og Laurits Madsen ved Strømmen.

Om disse mænd har været til stede i retten den dag vides ikke. Dommeren udtaler, at de skal komme til ham i hans hus i Højen førstkommande onsdag for at gennemgå alt, hvad der er sagt i sagen mod Anne Nielsdatter og Lauris Deign.

Det er værd at lægge mærke til, at disse mænd måske ikke har været til stede ved nogen af retsmøderne. De skal udelukkende dømme ud fra, hvad dommeren fortæller om sagen, hvad der oplæses fra retsprotokollen, samt hvad de får ud af evt. at diskutere det, de får at vide. Det må siges at være en yderst diskutabel retspleje! I dag overværer nævningene sagerne fra første til sidste retsdag.

Dommen

over Anne Nielsdatter og Lauris Deign afsiges fredag

Skafot. Danmarks sidste henrettelse med økse fandt sted i 1892 i statsfængslet i Horsens; den henrettede var Jens Nielsen. I 1882 blev Anders Nielsen, kaldt Sjællænder, halshugget på Lolland ved den sidste offentlige henrettelse. Øksen på fotoet er fra 1600-tallet og skafottet formentlig fra slutningen af 1700-tallet. Bladet er 50 cm bredt og vejer 5 kg. En henrettelse begynder med, at den dødsdømte bagbindes. De to jernbøjler åbnes, og den dømte anbringes med ansigtet nedad mellem de to stykker træ, hvorefter bøjlerne lukkes. Bødlen holder økseskaftet i højre hånd, mens øksen hæves i krogen (døllen). Venstre hånd slipper sit tag, og øksens vægt og bladets skarphed skiller hovedet fra kroppen. Foto: Fængselsmuseet i Horsens.

den 22. august lidt efter kl. 8 morgen af birkedommeren. Den er ikke lang for Anne Nielsdatters vedkommende og læses op. Hun dømmes til døden ved halshugning, og hendes hoved skal sættes på en stage. Dommeren og de 8 mænd har ikke fulgt anklagerens påstand om tortur, og hun skal ikke lægges på hjul, men hun får ikke opfyldt sit ønske om at blive begravet på kirkegården.

Dommeren bruger flere ord på dommen over Lauris Nielsen Deign. Han bliver frifundet, fordi det ikke kan bevises, at han har sagt til Anne, at hun skulle skjule sin graviditet, og heller ikke, at han har tilskyndet hende til at myrde barnet. De afhørte vidners udsagn betragtes som ”løs snak”.

Efter domsafsigelsen på Læsø

kan man følge, hvordan landfogeden straks har indanket dommen, ikke for at få den skærpet, men for at få den stadfæstet eller ”confirmeret”. Et birketing kan ikke afsige dødsdomme i drabs- og trolddomssager, hvorfor landstinget skal stadfæste dommene, før de kan eksekveres.

I den gamle tingbog fra 1732 kan man læse, at landstingsdommen afsiges 15. oktober med flg. ordlyd:

”Eftersom delinquentinden Anne Nielsdatter både for sognepræsten, hjemtinget og i lige måde her for retten haver tilstået, at hun er skyldig udi sit fosters død, som hun fødte i dølgsmål, så bør hun efter loven miste sin hals, for hvilken execution skarpretteren nyder 8 Rdl., men som hun med fortrydelse har godvillig bekiendt sin misgjerning, så legges hovedet tillige med kroppen udi en kiste, som i kirkegården nedsættes, og den indstævnte dom således ved magt at stande”.

Vi kan udlede flere ting af denne stadfæstelse:

- Anne Nielsdatter har selv været til stede i Viborg og gentaget sin tilståelse. Det er nærliggende at tro, at landfogeden også har været der. Desuden må der have været et par fangevogtere med til at passe på Anne Nielsdatter, der formentlig har været indsat i arresten i Viborg, mens retshandlerne stod på,
- at bøddelen skal have 8 Rdl. for sit arbejde viser, at hun skulle henrettes med økse og ikke med sværd,
- dommen afsagt af Læsø Birketing er blevet ”formildet” af landstinget, da hendes hoved ikke skal sættes på stage, men lægges i kisten på kirkegården. Hun får altså sit inderligste ønske opfyldt om at komme i kristen jord, så hun ikke afskæres fra den evige salighed, således som det er den tids folkelige opfattelse.

Mystik i kirkebogen om Anne Nielsdatters henrettelse

I Byrum kirkebog under afsnittet ”uægte børn og offentlige absolutioner” har pastor Kirchemoe under år 1732 anført: ”Anne Nielsd. Kockvad miste den 25. oktober 1732 sin hals for det mords skyld, hun bedriff på sit eget foster (fødte barn), som hun havde undfanget ved ægtemand Lauris Nielsen Deign”.

Den 25. oktober er 10 dage efter domsafsigelsen i Viborg. Praksis var, at henrettelsen skulle finde sted ved hjemtinget, altså på Læsø. Hele Nordjylland havde kun én bøddel (eller skarpretter), og han boede i Aalborg. Han har måttet rejse til Læsø for at foretage eksekutionen på retterstedet, som skal have ligget lidt nord for Klitgård.

At praksis var sådan, ved vi fra en sag i 1654, hvor vi er så 'heldige', at den originale kvittering fra bøddeleens hånd findes i landsarkivet. Skarpretereren takker for den gode modtagelse på øen og sit ophold og de 24 Rigsdaler, der er blevet ham udbetalt for "at skille med mit sværd Margret Laurisdatter fra sit hoved".

Fra henrettelsen af Anne Nielsdatter findes ingen kvittering, og beløbet har ikke kunnet findes specificeret i fogedens eller domkapitlets regnskaber, hvor det ville stå under "sagefald".

Sådanne udgifter blev pålagt læsøboerne som en ekstraskat det følgende år - "retterpenge" kaldtes det.

Man kan spekulere over, om det har kunnet lade sig gøre at tilrettelægge hele eksekutionen på bare 9 dage. Måske har man transporteret Anne Nielsdatter tilbage til Læsø, inden dommen blev afsagt i Viborg. Måske har hun aflagt tilståelse for justitsråd Thøger Clausen Reenberg, som så senere har skrevet dommen. Uanset hvad må det have været en lang og udmattende rejse med visheden om, hvad der ventede, når hun kom hjem til Læsø.

Slap barnefaderen for let?

Foruden oplysningen i kirkebogen fra 1732 om Anne Nielsdatters halshugning skriver pastor Kirchemoe under 19. oktober, at en kvinde, Ingeborg Matzdatter, har født et "uægte barn" og udlagt Lauris Nielsen Deign som faderen. Den 19. oktober var 19. søndag efter Trinitatis, og denne bekendelse er sket i kirken. Umiddelbart efter anføres under 2. søndag i Advent, som var den 7. dec., at Lars (Lauris) Nielsen Deign får absolution (kirkens tilgivelse) for 2 uægteskabelige forbindelser.

Anne Nielsdatter blev begravet på kirkegården i Byrum. I mange tilfælde blev henrettede forbrydere begravet på eller ved det sted, hvor henrettelsen skete. Retten bestemte, om begravelsen kunne finde sted i indviet jord. Byrum Kirke med park og sø, 1908. Foto: Læsø Museum.

Nævnte Ingeborg Matzdatter er formentlig den samme kvinde, der under Anne Nielsdatter-sagen som vidne forklarede, at ”hun og Lars (Lauris) Nielsen Deign en nat mellem jul og Kyndelmisse (2. februar) fulgtes til Pouls i Lund”. Det er en sag med perspektiver!

Fra Beth Grothe Nielsens bog ”Letfærdige Quindfolk” sluttet med et citat:

”En ugift tjenestepige, der stod anklaget for at have dræbt sit nyfødte barn, repræsenterer undertrykkelse i en

af dens mest ekstreme former – ikke så meget i kraft af den straf, der ventede, som derved, at kvinden overhovedet var blevet bragt i en situation, hvor barnedrabet blev hendes sidste ’udvej’.”

Kildemateriale:

Arne Juul Jacobsen: Sagen om Anne Nielsdatter fra Læsø. Vendsyssel Årbog 1992.

Beth Grothe Nielsen: Citat fra bogen ”Letfærdige Quindfolk”. Byrum Kirkebog 1720-1745, under 1732.

Anette Agerboe da Rosa, født 1947. Dimitteret 1969 fra Nr. Nissum Seminarium. Turist på Læsø første gang i 1970, fastboende fra 2001. Samme år ansat på Læsø skole indtil pensionering i 2016.

Museumsforeningen for Læsø 2022

Oprettelse, formål og virke

Foreningen blev stiftet den 11. november 1982, og dens formål er at udbrede forståelsen og interessen for de natur- og kulturhistoriske værdier på Læsø. Foreningen virker som støttekreds for Læsø Museum, og foreningens bestyrelse er repræsenteret i bestyrelsen for Læsø Museum ved tre medlemmer.

Privatpersoner, firmaer og institutioner kan optages i foreningen som medlemmer.

Årligt kontingent er 100 kr. Medlemskab giver gratis adgang til museet, gratis årsskrift samt mulighed for at deltage i udvalgsarbejdet eller ved frivilligt arbejde for Læsø Museum.

Publikationsfonden

Fondens formål er bl.a. at støtte udgivelsen af publikationer om Læsø og gennem salg og formidling at sikre, at også ”smalle” publikationer om Læsø-emner når ud til medlemmer og interesserede.

Arkivgruppen: Solveig Hansen, Karin Engel Jønsson og Ann-Elisabeth Lose.

Arrangementsgruppen: Birgit Stoklund, Lars R. Jespersen, Birte Strøm og Bodil Kessler

Årsskriftgruppen: Anette Agerboe da Rosa, Jens Christian Olesen og Bodil Kessler.

Hjemmeside:

www.laesoe-museumsforening.dk

Bestyrelsen

Bodil Kessler*, *formand*
Holmbækvejen 10
9940 Læsø
Tlf. 21 57 61 85
bodilkessler@mail.dk

Birgit Stoklund*, *kasserer*
Starbækvejen 10
9940 Læsø
Tlf. 29 72 30 89
birgit-stoklund@hotmail.com

Jens-Christian Olesen*, *næstformand*
Birte Strøm, *sekretær*
John Andreasen
Ann-Elisabeth Lose
Anette Agerboe da Rosa

* Medl. af Læsø Museums bestyrelse

Læsø Museum 2022

Oprettelse, formål og virke

Læsø Museum blev oprettet den 22. april 1938 og har siden 1. januar 1985 haft status som statsanerkendt, kulturhistorisk lokalmuseum. Museets formål er at indsamle, bevare og formidle genstande og oplysninger om Læsøs kultur- og naturhistorie.

Bestyrelsen

Jess Jessen Klixbüll, *formand*
Repr. for Læsø Kommune
Folmer Hjorth Kristensen, *repr. for Læsø Kommune*
Bodil Kessler, *repr. for Museumsforeningen*
Birgit Stoklund, *repr. for Museumsforeningen*
Jens Christian Olesen, *repr. for Museumsforeningen*
Bertel Fog, *repr. for erhvervsforeningerne på Læsø*
Torbjørn Ydegaard, *repr. for de kulturbærende foreninger på Læsø*

Museumsleder:

Simon Kyhn-Madsen

Museumsassistenter:

Lili Jepsen
Niels Erik Nielsen

Sommerkustoder:

Annemette Hasselstrøm
Dorte Søe
Karin Engel Jønsson
Torbjørn Ydegaard

LÆSØ MUSEUM 2023

Museumsgården

Museumsvej 3, Byrum

Museumshuset

Byrum Hovedgade 68, Byrum

Åbningstider og arrangementer

se: laesoe-museum.dk

Følg os på Facebook

@laesoemuseum

Entré:

15. februar - 4. april:

Voksne 80 kr. Børn og unge u/18 år fri entré

Turoperatorer 1000 kr. per bus

5. april - 21. oktober:

Voksne 100 kr. (billetten gælder som entré begge steder)

Børn og unge u/18 år fri entré

Turoperatorer 1500 kr. per bus. (Adgang begge steder)

25. oktober - 22. december:

Voksne 80 kr. Børn og unge u/18 år fri entré

Turoperatorer 1000 kr. per bus.

Rundvisning på Museumsgården og i Museumshuset
(kun efter aftale):

Billet + kr. 750,- (hverdage)

Billet + kr. 1000,- (lør/søn- og helligdage)

Halv pris på entré og rundvisning for firmamedarbejdere og foreningsmedlemmer hjemmehørende på Læsø ved forudbestilling af rundvisning.

Hedvigs Hus

Linievejen 36, Østerby

Læsø Museum og Hedvigs Hus'

Laug afholder en række arrangementer i løbet af sæsonen.

FN 162 "Ellen"

Information vedrørende sejldage og medlemskab kan fås via både-laugets [facebookside](#) "Museums-skibet ELLEN på Læsø".

Lokalhistorisk Arkiv

Byrum Hovedgade 68

19.01-30.11:

Torsdage kl. 10-14, dog ej Skærtorsdag og Kristi Himmelfart.

Administration

Byrum Hovedgade 68

9940 Læsø

laesoe-museum@laesoe.dk

www.laesoe-museum.dk

ISBN 978-87-88683-65-3

ISSN 1903-8372